
GJALLARHORNET

Utges av

Svenska Arkeologiska Samfundet

Årgång 43. Nr. 1. 2024.

Dags för årsmöte och del 2 av Nils Ringsteds reseredovisning!

Nu är det som sagt dags för Samfundets årsmöte och en av de frågor som behöver dryftas är vad som skall hända med Samfundets reseverksamhet. Rörande resorna presenterar vi här del två av Nils Ringsteds rejäla redovisning av våra resor fram till 2018. Den kan vi verkligen rekommendera. Men vi har även andra frågor som tas upp på årsmötet, bl.a. förslaget på stadgeändringar som presenteras på sidan 39. I år sker årsmötet på Upplandsmuseet i Uppsala och föregås av tre presentationer om aktuell arkeologi. Först en presentation av vinnaren av den Gyllene skärsliven, samfundets pris till årets bästa arkeologiska rapport, något vi gärna uppmärksammar då arkeologiska rapporter uppmärksammas i väldigt liten utsträckning. Vidare kommer Pär Frölund presentera Upplandsmuseets nya forskningsprojekt kring Gamla Uppsala och Anna Ödeén, från Jönköpings läns museum, kommer berätta om det nya och uppmärksammade fyndet av ca 170 1100-talsbrakteater i en grav i Brahekyrkan på Visingsö.

Detta nummer av Gjallarhornet innehåller även en intressant artikel om CAPTURE-projektet drivet från Institutionen för ABM, vid Uppsala universitet. Projektet är intressant då det har arkeologisk data och dokumentation som forskningsmaterial. Bland annat undersöks frågorna om vilken information om skapande, hantering och användning av forskningsdata som är nödvändig för att datan skall vara användbar i framtiden, samt hur den kan fångas för att möjliggöra dataåteranvändning. Det är också intressant att se hur arkeologisk dokumentation betraktas av någon utanför branschen.

Vi avslutar som vanligt med nya avhandlingar, i år har två kommit till redaktionens kännedom, och olika notiser som kan vara av intresse. Sist finns också kallelsen till Samfundets årsmöte och det förslag på stadgeändringar som nämndes ovan.

Det är vår förhoppning att alla kan hitta något intressant att läsa och få en trevlig vår och vi avslutar med en uppmaning att komma på årsmötet och skicka in mer material till Gjallarhornet!

Jhonny Therus & Per Nilsson

info@arkeologiskasamfundet.se

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
<i>Mikael Eboskog</i>	
Svenska Arkeologiska Samfundets resor – en lång tillbakablick. Del 2	4
<i>Nils Ringstedt</i>	
Dokumentation av arkeologiska arbetsprocesser underlättar framtida återanvändning av forsknings- och undersökningsdata: CAPTURE- projektet	28
<i>Isto Huvila, Amalia Juneström, Jessica Kaiser, Olle Sköld</i>	
Nya avhandlingar	33
Upprop, notiser och utlysningar.....	34
Inför årsmötet 2024: <i>Förslag till stadgeändringar</i>	39
Kallelse: Svenska Arkeologiska Samfundets Årsmöte 2024	42

GJALLARHORNET utges av Svenska Arkeologiska Samfundet.

Redaktörer:

Jhonny Therus, jhonny.therus@arkeologgruppen.se

Per Nilsson, per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se

Ordföranden har ordet

Hälsade ledamöter

Våren har kommit och kanske har också konjunkturen visat vårtecken med lägre inflation och förhoppningsvis lägre räntor. På flera håll i landet är annars byggandet och därmed uppdragsarkeologin på sparlåga och med det tufft för många arkeologiska företag. Det är också tufft för våra kollegor inom staten (länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet), med sparbetning och prioriteringar. Uppdragsarkeologiska branschorganisationerna (SuBo och M-Ark) är oroande över belastningen för handläggare hos myndigheterna och i sin tur för de konsekvenser det kan få för uppdragsarkeologin och uppvaktar myndigheterna i frågan. Så vi får hoppas på goda vårtecken för branschen.

Nästa vecka avslutas forskarskolan GRASCA, en unik samverkan mellan arkeologiska aktörer, Linneuniversitetet och KK stiftelsen. Hittills har tre disputerat från GRASCA och övriga sex är på god väg att disputerat inom något år. Flera spännande fält har doktoranderna forskat om

(finns att läsa om på universitets hemsida under GRASCA) och det har också gett avtryck i samhället, allt från Polisen till Riksantikvarieämbetet.

Jag vill också flagga för att Samfundet tillsammans med Riksantikvarieämbetet Arkiv och Bibliotek planerar för ett gemensam konferens/seminarium till hösten om våra arkiv och framtidens.

Ha nu en trevlig vår och solig sommar

Hälsningar
Ordförande Mikael Eboskog

Svenska Arkeologiska Samfundets resor – en lång tillbakablick. Del 2.

Av Nils Ringstedt

Här fortsätter Nils Ringsteds berättelse om Samfundets resor som inleddes i förra numret av Gjallarhornet. Nu presenteras resorna mellan 2012-2018.

Cypern år 2012

Samfundet företog en fascinerande resa till Afrodites ö och informerades om södra och norra Cyperns historia och arkeologi. Niklas Hillbom var en utomordentlig ciceron på resan 1 – 8 oktober med Paradisresor. Ett innehållsrikt kompendium med kartor och planer över antika platser och med foton var till stor hjälp under resan.

Efter ankomsten till Larnakas flygplats for vi till moskén *Hala Sultan Tekke*. Vid den fick vi en kort introduktion till Cyperns intressanta historia. Afrodites ö – kopparön – var en gång ett nav i östra Medelhavets kontaktnät med havet som förenande länk mellan olika länder. Här möttes öst och väst – en mötespunkt för många kulturer.

Cyperns läge har varit utmärkt för handel med koppar från och med bronsåldern och framåt. Ön är rik på fornlämningar. På ön finns mineraler, främst koppar. Stormakter i området har i alla tider varit intresserade av Cypern, som var en mångkulturell tummelplats. De olika kulturerna har också satt sina spår.

Den svenska Cypernexpeditionen åren 1927 – 1931 är fundamental och viktig för svensk arkeologi.¹ Just på Cypern har ett väldigt stort antal svenska utgrävningar skett. Det rör sig om 25 – 30 större platser, som svenskar har grävt på. Dagens turister ser aldrig 99 % av de antika platserna på Cypern.

Cypern befolkades troligen ca 8 000 före vår tid – kanske ännu tidigare av jägare. Miniflodhästar var ett byte och även minielefanter. Dessa jagades och utrotades. Omkring 5 000 före vår

tid fanns en bofast befolkning med runda hyddor i byar. Människorna levde på bl.a. mjölk från dovhjortar. Ungefär 2 000 före vår tid började koppar bearbetas som komplettering till jordbruk. Städer och hamnar byggdes. Så tidigt som 1 500 före vår tid var handel i full gång.

Invandring skedde, nya kulturer uppstod liksom ny religion. Från Grekland, Assyrien, Persien, Egypten och Rom skedde inflytande rum. Under tidigt bysantinsk tid ca 400 – 600 efter vår tid inföll en ny blomstringstid. Arabinvasionen ägde rum. Cypern var under 900 – 1100-talen en bysantinsk provins med efterlämnade fresker och mosaiker. Frankerna styrde under 1100 – 1400-talen och korsriddare hade Cypern som mellanstation på väg till det Heliga Landet. År 1489 kom venetianare, år 1571 turkar. År 1848 tog briter över styret av ön. De lämnade landet år 1960 men fortfarande finns två baser kvar. Ön delades i två hälfter genom turkarnas invasion år 1974.

Moskén *Hala Sultan Teke* ligger intill en stor saltsjö. Den var under bronsåldern en havsvik och hamn. Salt producerades fram till 1980-talet. Nära moskén finns också rester av en bronsåldersstad. I mitten av den nuvarande staden *Larnaka* finns ruiner kvar av den antika staden *Kition*, som ca 800 före vår tid var en fenicisk koloni.

Moskén är den fjärde viktigaste moskén i världen. Det känner många inte till. De tre andra är moskéerna i Mecka, Medina samt Klippmoskén i Jerusalem. Moskén *Hala Sultan Tekke* är en viktig pilgrimsort för muslimer. Den kallas ”Den gamla kvinnans moské”. Hit kom från Damaskus år 649 Mohammeds faster eller amma. Hon gick i land vid stranden nära nuvarande moské, ramlade av en åsna och slog ihjäl sig samt begravdes på platsen inom ett dygn. Enligt sägnen skall tre stora stenar ha funnits dagen efter på platsen. Stenarna kan nu ses i moskén vid hennes grav. Det sägs vara ett mirakel eller

¹ En utmärkt introduktion för mig var att före resan läsa Einar Gjerstads innehållsrika doktorsavhandling ”*Studies on Prehistoric Cyprus*”, Uppsala 1926. Där finns mycket information om Cypern-expeditionens grävningar.

att änglar från Jerusalem tog hit dem.

Nära moskén ligger den stora bronsåldersstaden som delvis grävdes ut av svenska arkeologer (Paul Åström och Peter Fischer) – framför allt åren 1971 och 1972. När vi var där pågick utgrävningar under ledning av Peter Fischer. Staden ligger under en stor gräsbeväxt slätt. Ett mindre utgrävt område syns. Staden är från sen bronsålder ca

1 200 före vår tid. Ungefär vid den tiden eller strax efteråt föll alla bronsålderskulturer på Cypern. I staden fanns industrier (t ex färgerier), hantverk, helgedomar, lager och bostäder.

I ett område, som vi dock inte besökte, finns stora välhuggna stenblock. Gatorna i staden är stenlagda – bevis på fint stenhuggeri. Område nr 6 besökte vi – Fischers utgrävningsplats. Här har påträffats keramik av hög kvalitet och murar upp till 1 – 1,3 meter tjocka. Markradar har kartlagt murar i området. Fynd har gjorts av figurer, cylindersigill, slingbullets (25 – 30 g) mm. Gatorna har i området varit raka och med välordnade kvarter. Inga stadsmurar har påträffats.

Intressant är att det finns bevis för att en tsunami en gång i forntiden drabbat staden med en ca 11,3 meter hög våg som sköljt över staden. Det är ett 0,9 – 1 meter tjockt lager av grus och lera som svallat upp mot väggarna och lämnat spår efter sig. Troligen förstördes och övergavs staden då. Under forntiden hade Cypern tio stadsstater.

Färden fortsatte västerut till *Kourion* med strålande utsikt över Medelhavet. Den staden befolkades under mykensk tid och nådde sin höjdpunkt under romartiden. Vi passerade på vägen *Amathos* nära Limmasol. Platsen hade sin höjdpunkt ca 750 före vår tid. *Kourion* ligger på en höjd – en långsmal ås – och beboddes redan 1 600 före vår tid. Bronsåldersstaden existerade till ca 1 100 före vår tid – och var ett mycket stort bronsålderssamhälle. I museet i Nicosia finns en påträffad kunglig spira. Stadens grun-

dare kom troligen från Argos, Peloponessos. Utgrävningar har påvisat mycket keramik av mykensk typ.

Fynd i Egypten från Ramses III:s tid (1198 – 1167) påminner om de fynd som påträffats i *Kourion*. De visar att kontakter hölls med Cypern redan då. *Kourion* var kanske den viktigaste stadsstaten under antiken på Cypern. Staden var betydande under klassisk grekisk, hellenistisk och romersk tid. Omkring 400 efter vår tid inträffade jordbävningar, som förstörde mycket. Staden byggdes åter upp under bysantinsk tid men när araberna invaderade under 600-talet ödelades staden på nytt. Amerikanska arkeologer grävde ut den. Vi besökte basilikan byggd ca 431 av biskop Zeno – en deltagare i kyrkomötet i Efesus. Den treskeppiga basilikan är ett av de bästa exemplen på en tidig kristen basilika. Den romerska stadens agora har bidragit med byggnadsmaterial! Alla block i basilikan har alltså en mycket äldre historia. I basilikan finns bevarade golvmosaiker. Spår av väggmålningar (fåglar, blommor, geometriska mönster) finns kvar i ruinen.

I *Kourion* finns väl bevarade rester efter en stor romersk badanläggning. Romerska bad var multifunktionella med mycket social samvaro. Varje stad har haft ett eller flera bad. Till stor del höggs antikens skogar ned för att värma upp baden. Renligheten var naturligtvis positiv för befolkningens livslängd! Många timmar varje dag tillbringade badare i dessa anläggningar, som var billiga att besöka. Även slavar fick tillgång till baden. Förvaring av kläder lämnades åt särskilda garderobiärer. Före badning tränade de badande på palaestran. I badhuset vilade man, diskuterade politik, skvallrade, ägnade sig åt lobbying och åhörde filosofer och föreläsningar mm.

Gladiatorernas hus ligger i ett område med fina villor. Här såg vi mosaik föreställande gladiatorer. I ett annat hus finns mosaik med *Achilles* namn. Han är på mosaiken förklädd i kvin-

nokläder för att undvika kriget mot Troja – men avslöjas av Odysseus, förklädd till köpman. Odysseus kastar ett spjut, som fångas upp av Achilles, som därmed avslöjar sig. *Eustolias hus* har mosaikinläggningar, som visar att kristendomen fått inflytande i staden.

Det stora *Apollo-templet* besöktes. Det finns kvarvarande rester från 200-talet efter vår tid. Templet ligger vid stadsstatens gräns just för att markera gränsen för stadens politiska inflytande. Det har även fungerat som hotell och vi såg fem rum i vilka kanske ett par hundra personer kunde sova i denna viktiga helgedom. Templet byggdes under kejsare Trajanus ca 101 efter vår tid.

Vi fortsatte österut till stenåldersbyn *Kalavastos Tenta* – en välbyggd by på en kulle, där vi under tak besåg bevarade rester av rundhyddor, som låg mycket tätt intill varandra. Högst på kullen finns en rundhydda, mycket stor, kanske en gång ett hövdingahus. Byn dateras så tidigt som ca 8 500 före vår tid, möjligen tidigare även om de husgrunder vi såg troligen dateras till ca 5 000 före vår tid. Obsidianfynd har påträffats från södra Turkiet – fraktade direkt eller via norra Syrien. Mycket keramik påträffades i byn liksom en väggmålning, som nu förvaras i museet i Nicosia. Kanske byn hade ett 40-tal hus. Döda begravdes i schakt i golven. Medelåldern kan ha legat på ca 41 år. Emmervete odlades i området. Vilda fikon, oliver, nötter, linser, får, grisar och byten från jakt har också varit föda.

Vi avslutade den dagen med ett besök i ytterligare en stenåldersby, *Kirokitia*. Byn ligger i en sluttning och har liknande rundhus som *Kalavastos Tenta*. Troligen var det hundratals hus i byn, som dateras till mellan 7 000 – 5 800 före vår tid. Människor har också i denna byn begravts under golven i husen. Nedanför de utgrävda husen finns en mycket intressant rekonstruktion i form av flera hus, som visar hur de en gång sannolikt såg ut.

Tredje dagen på vår resa förde oss mot *Afrodites ö* och strand, *Petra tou Romiou* på västra Cypern. Här såg vi den berömda plats, där Afrodite skall ha stigit upp ur havet. Senare besåg vi gamla *Paphos* stadsmur, högt belägen på en höjd med utsikt över havet. Perserkrigen 498 före vår tid innebar att Cyprens städer kom i konflikt med perserna. Stadsstaten *Paphos* belägras vid invasionen av Cypern. Fortfarande ger platsen en spännande ögonblicksbild av belägringen. Perserna hade mot stadsmuren byggt en stor belägringsramp, som fortfarande till stora delar finns kvar! Vi passerade genom en tunnel och nådde en öppen plats, som möter den stora belägringsrampen. Det sintrade taket syntes mycket tydligt.

Gamla *Paphos* ligger under markytan i området – enstaka ruiner skyttade, när vi passerade med buss på väg till *nya Paphos*. Nu kom vi till den antika staden *Kouklia*, som till skillnad från gamla *Paphos* haft en hamn. *Kouklia* anlades ca 320 före vår tid av kung *Nicoclos*. Cypern var då i grekisk ägo. Vid romarnas ankomst blev staden Cyprens huvudstad. Här bosatte sig romerska ämbetsmän i enorma villor med fina mosaiker. Att vara ämbetsman under romersk tid i ockuperat land innebar möjlighet att skaffa sig en förmögenhet och stora hus/lyxvillor. Vi besökte stora delar av det utgrävda området med rester av de fina villorna.

I *Dionysos hus* finns många välbevarade golv med vackra mosaiker, som föreställer olika antika legender/myter. Under romersk tid var de förmögna hus för det mesta försedda med mosaikbelagda golv med mönster av olika slag, bl.a. geometriska. Vi såg mosaiker bl.a. föreställande jakt och vilda djur men även vinguden *Dionysos*, *Narcissus*, *Scilla* och *Carybdis*, *Ganymedes* och *Zeus* m.fl. Jordbävning har en gång raserat husen under 300-talet efter vår tid. *Theseusvillan* var på över 1 000 m². *Minotaurusmyten* återspeglas i en mosaik. Den förstördes i en jordbävning på 300-talet – men reparerades.

Norr om de stora villorna ligger *Tombs of the Kings* – ett område med stora gravar inhuggna i klipporna. Området är klassat som världsarv av UNESCO och är Paphos nekropolis, som existerade under geometrisk, arkaisk, klassisk och hellenistisk/ptolemeisk tid. De stora, mäktiga gravarna har gett upphov till namnet *Tombs of the Kings*. Här begrovs rika medborgare i staden och ptolemeiska ämbetsmän. Vi såg bl.a. en uthuggen peristylgrav med stora kolonner runt en öppen plats.

Andra gravar hade många uthuggna kammare för de döda. Ett tydligt egyptiskt inflytande förmärks på de skulpterade kolonnerna. Spår av fresker har påträffats. Gravarna plundrades i romersk tid. Fynd i gravar, som inte plundrats, har varit bl.a. hellenistiska amforor, särskilt dock en myrtenkrans i guld. I den graven finns en ca 15 meter djup brunn. Den grävdes av kristna flyktingar. Efter jordbävningen på 300-talet flyttade tidigkristna flyktingar in i gravarna, som beboddes även under medeltid.

Fjärde dagen på resan besökte vi norra Cypern – det turkcypriotiska området – och kom först till *Soli*, en stad som grävdes av den svenska Cypern-expeditionen 1927-1928.

Stadens historia börjar ca 1 000 före vår tid. Namnet härrör från den berömda grekiska filosofen Solon. Även denna stad intogs av perserna. I närheten finns koppargruvor. Utgrävningarna har resulterat i en teater, tempel för Isis och Afrodite, palatsruiner, agora, kyrka och ett gravfält.

På kullen ovanför den hellenistiska teatern låg palatset. Många gravar, bl.a. kammargravar grävdes av cypriotiska arkeologer och resulterade i rika fynd. En utgrävd kyrka/basilika ligger under tak. Det var en av de första på Cypern. Ett myntfynd daterar kyrkan till 300-talet efter vår tid. Nära teatern finns rester av Athenas tempel. Soli har varit en viktig utskeppningsplats för koppar, som bröts i bergen inte långt från

staden. Herodotos skrev om Soli. Staden tog parti för grekerna mot perserna år 498 före vår tid. Det var till nackdel för Soli som förstördes.

Vi fortsatte färden uppför berget *Vuoni* på en slingrande väg. Vi såg rester av palatset och Athenas tempel högst upp på berget med en svindlande vacker utsikt över Medelhavet och bergen. Palatset hade två tydliga byggperioder. Här besökte vi världens troligen äldsta bastu-ruin, såg cisterner och förrådsrum samt tog en bild av Samfundsgruppen på palatsets centralgård! Palatset förstördes i en brand ca 300 före vår tid. Under Cypern-expeditionens grävningar påträffades en stor silverskatt med bl.a. silverkärl. En *minnessten* finns på platsen över Gjerstads utgrävning – tyvärr vandaliserad. De grekiska bokstäverna har förstörts av turkarna!

Efter *Vuoni* såg vi ett litet museum i staden *Morphon* med bl.a. fina guldfynd från gravar, som grävdes senare än när Cypern-expeditionen var här. Nästa mål var *Nicosia*. Där passerade vi den venetianska stadsmuren och besökte det mycket intressanta museet med fina föremål från Cyperns alla arkeologiska perioder. I museet finns andra hälften av de statyer och figuriner, som Cypern-expeditionen grävde fram i *Agia Eirini*. Medelhavsmuseet i Stockholm har den andra delen.

Bland *Nicosia*-museets många skulpturer märks särskilt en enorm bronsstaty av kejsare Septimius Severus – en av de få ursprungliga bronsstatyer, som finns kvar från romersk tid. Staty påträffades av en bonde vid plöjning. *Vuoni*-skatten är utställd i museet. Här finns även en vacker rython i fajans. Den påträffades i en grav i *Kition*, staden som ligger under nuvarande *Larnaca*. Det var även fascinerande att få se trä möbler från 700-talet efter vår tid – bl.a. tronstolar från staden *Salamis*. Vi beser en stängd utställning med bl.a. koppartackor (varje tacka väger 29 kg).

Följande utflyktsdag besöktes *Larnaca* och då

särskilt *Pierides* museet. Det har en av de mest betydande samlingarna av fornfynd på Cypern. Demetrios Pierides (1811 – 1895) var storsamlare i syfte att skydda och bevara Cyperns antikviteter. Fynden täcker ca 9 000 år av Cyperns historia. Också det *arkeologiska museet* i Larnaca har många synnerligen intressanta fynd. Här fascinerades vi av det gamla antika stankaret. Det påträffades vid marinarknologiska undersökningar. Olika typer av ankare informerar om nautisk teknologi över tid och visar även vilka antika hamnar och ankarplatser de påträffats i. Intill museet finns en utgrävd del av gamla *Kitions* feniciska hamn med spår av båtuppsdragningsplatser (naust).

En knapp kilometer från museet ligger den utgrävda delen av den forntida staden *Kitios* grundad ca 1 300 före vår tid. Från Kitios exporterades cypriotisk koppar. Staden förstördes under raider av de s.k. "sjöfolken" men byggdes om. Dock drabbades staden av jordbävning ca 1 050 före vår tid. Fenicier dominerade staden runt 850 före vår tid, av assyrier 707 – 689, av egypter 570 – 545 och av perser 545 – 332 före vår tid. I Kition såg vi ruinerna av den stora gudinnans tempel från ca 1 200 före vår tid.

Dagen efter besökte vi Cyperns *vinmuseum* nära Limassol. På vinmuseet informerades vi om vintillverkning och provsmakade olika viner. Dessförinnan såg vi *Kolossi-fortet* från korsfararnas, johanniterriddarnas och tempelridarnas tid. Intill fortet ligger ruinerna av en medeltida sockerfabrik. Richard Lejonhjärta kom till platsen på väg till Heliga Landet och gifte sig i Limassol.

Kungen av Jerusalem befann sig i Limassol på flykt. År 1191 tog Richard Lejonhjärta kontroll över Cypern, som blev en viktig plats för korsfararna. Det var till slut det enda landet som de kontrollerade. Fortet byggdes i början av 1 200-talet men nuvarande byggnad dateras från 1453. Vi åt en rustik lunch i byn *Omodos* med mycket vin och besök i kyrkan med information

om grekisk-ortodoxa seder.

Vår sista utflyktsdag gick till den antika staden *Salamis*, *Barnabas kloster*, bronsåldersstaden *Enkomi* och *Famagusta* på turkiska Cypern. På väg till den turkiska sidan informerades vi om den politiska utvecklingen på Cypern sedan 1950-talet, stridigheter mellan greker och turkar samt den turkiska invasionen 1974.

Staden *Salamis* är till stora delar fortfarande utgrävd. Enligt mytologin grundades Salamis av Telemon, kung på ön Salamis. Fynden visar att myterna stämmer. Staden har anor från 1200 - 1100-talet före vår tid och blomstrade när Enkomi låg i ruiner på

1100-talet. Sargon II härskade i Salamis på 700-talet före vår tid. I nekropolen finns rika gravar från den tiden. På 400-talet sökte kung Evagoras ena Cyperns stadsstater mot perserna, men perserna vann.

I Salamis besåg vi den välbevarade romerska teatern, som en gång hade 50 sittplatsrader och hyste 15 000 personer! På marken vandrar vi bokstavligen på krukskärvor. Nära agoran såg vi bevarade ruiner från en antik toalett, som hade 44 toalettstolar och med rinnande vatten! Vidare besökte vi badanläggningen och vad som fanns kvar av basilikan. Vi for vidare till *Salamis nekropol* med stora välbevarade gravtumuli. En grav gick vi in i och fann där ett välbevarat valvtak – 700-talet före vår tid. Troligen rörde det sig om kungliga gravar.

Nästa besök var i *Barnabas kloster och grav* – en stor bysantinsk anläggning. Barnabas levde på Paulus tid, träffade honom år 45, blev frälst och spred det kristna budskapet på Cypern. Från klostret kom vi till *Enkomi* eller *Alafia*, som är det gamla namnet på bronsåldersstaden. Den var under närmare 800 år den viktigaste bronsåldersstaden på ön. Alafia var mycket stor och utgrävningsområdet var omfattande vilket vi vandrade igenom. Runt utgrävningsplatsen ligger ett vidsträckt, stort och utgrävt område. Alafia

nämns i Amarnatavlorna från 1300-talet före vår tid. Koppar exporterades från staden, som var en betydande handelsstad. I staden såg vi stora bronsåldersvillor byggda i rejält huggna kvaderstenar. Troligen var det en gång tvåvåningshus. Mycket fina fynd gjordes vid utgrävningarna. Många föremål finns i British Museum.

Under forntiden låg havet närmare och kanaler fanns in till staden så att skepp kunde anlöpa den. Närmaste syriska handelsstad under bronsåldern är *Ugarit* (som Samfundet besökte under den syrisk/jordanska resan 2010). I bergen i bakgrunden finns kopparmalm. År 1930 grävde den svenska Cypren-expeditionen i Enkomi.

Handeln i denna del av Medelhavet belystes genom fynd i det bronsåldersskepp, som 1984 grävdes ut på 40 meters djup utanför Turkiet av George Bass. Vid Samfundets besök i *Bodrum* (antika *Halikarnassos*) år 2008 såg vi fynden i det arkeologiska museet i korsriddarborgen.

Vår sista utflyktsdag avslutades med en tur genom gamla *Famagusta*, där vi såg de avspärrade, övergivna, till en del förstörda grekiska kvarteren på grund av invasionen år 1974. Påföljande dag var det flyg hem efter en fantastiskt arkeologisk vecka på Cypren i Svenska Cypren-expeditionens spår!

Kreta år 2014

Vi besökte det minoiska Kreta 9 – 16 oktober med arrangemang av Paradisresor.

Det var ett varmt Kreta vi kom till och tog in på Ariadne strandhotell nära Mallia. Blåsiget väder med höga vågor men härliga bad! Niclas Hillbom informerade oss om under bussresan till hotellet om allt vi skulle få se. Ett informativt kompendium om de olika arkeologiska platserna delades ut.

Den minoiska kulturen var den första riktiga högkulturen i Europa – en språngbräda för influ-

enser från Mellersta Östern upp mot Europa. Kreta är en viktig historisk plats. Minoerna har ansetts vara mycket fredsälskande, även blomsterälskande med barbröstad kvinnor och med ormgudinnor jämte kult med människor, som i kultiskt syfte gör språng över dem. Palatsen befästes aldrig. Det är mycket hög nivå på konstthantverket under minoisk tid.

Från 2000-talet före vår tid utvecklades allt mer sofistikerat hantverk, teknik (t.ex. drejning av keramik), arkitektur mm. Kulturen byggde på jordbruk och handel. Samhället blev alltmer centraliserat och religiöst. Det finns ingen absolut datering – snarare en relativ. År 1628 före vår tid skedde ett vulkanutbrott på ön Thera, numera Santorini. Dock hade utbrottet inget att göra med den minoiska kulturens undergång. Den äldre kulturen gick under ca 75 år tidigare. Två skriftspråk finns – Linear A som inte har tytts och Linear B som tolkats av Michael Ventris och utgör grekiska. Evans är den mest kände arkeologen som grävt på Kreta med tyngdpunkt i Knossos. Den minoiska kulturen hade sannolikt herravälde till sjöss. Det hindrade fiender att nå land. Därför befästes inte städerna.

Vår kretensiska guide hette Ritsa. Första dagen for till palatset i *Mallia*. Till skillnad från Knossos är Mallia inte restaurerat. Det är ett ganska okänt palats och inte så besökt som Knossos. Under palatset finns villor från tiden före palatset (ca 2 500 – 2 000 före vår tid). Den första palatstiden inträffar mellan 1 900 och 1 700 före vår tid. Den andra palatstiden inträffar mellan 1 700 och 1 450. Det är vad vi idag ser på platsen.

Den undersöktes redan 1915 av en grekisk arkeolog. Fransmän började gräva där 1922 och fortsätter ännu. Det skedde jordbävningar medan palatset existerade. Även bränder och flera ombyggnadsfaser ägde rum. Det berömda bismycket med fin granulering i museet i Heraklion påträffades i Mallia.

Figur 1. Målning från Knossos på museet i Heraklion. Från samfundets resa till Kreta 2014.

Ett palats i forntiden rörde sig i själva verket om en i forntiden mångfunktionell plats med funktioner av religiös, ekonomisk och administrativ karaktär. Här fanns verkstäder med hantverkare och stora lager. Antagligen skedde insamling i ”skattesyfte” av varor som senare redistribuerades. Palatsen på Kreta, som var många (t.ex. Mallia, Knossos, Phaistos, Zakros) kanske fungerade som tempel. Sannolikt utövade palatsen ekonomisk kontroll över produktionen av olika slags varor.

Kriterier för att kallas palats är, fick vi veta, bl.a. existens av centralgård i nord-sydlig riktning, stenlagd västgård, processionsvägar, lagerutrymmen, villalikhande partier med skjutdörrsystem, nedsänkt bassäng/ljusbrunn och vy mot hav. Vidare fanns rika villor i omgivningen.

I Mallia såg vi rester av den upphöjda processionsvägen och åtta mycket stora och fem meter breda lagerbrunnar/silos från den gamla palatstiden med märkliga fundament i centrum av brunnarna. Centralgården nås genom ett slingrande ”labyrintsystem”. På centralgården såg vi ”kermos” – ett runt, lågt ”offerbord” med 33 skålgropar kring en centralgrop. Kan kermos ha med minoiska spel att göra? Kermos är kanske ett religiöst libationskärl för offerceremonier? Spel finns på icke-religiösa platser – men de förekom i kanten av trappor och dylikt där vakter sannolikt stått.

På Mallias östra sida finns stora lagerrum med avrinnings-rännor i golven samt bänkar på sidorna, allt byggt i soltorkat tegel. På den 48 x 22 meter stora centralgårdens mitt låg troligen en

gång ett altare i en rektangulär fördjupning. På den västra sidan av centralgården fanns i forntiden ett religiöst centrum med pelarkrypta. Vi såg inhuggna dubbelyxor (ingick i kulten) i stenvägg. Inhuggna stjärnor finns i vägg upp till övre våningen. I området påträffades vid undersökning silver- och bronsföremål. Kanske var här en religiös skattkammare?

I nordvästra delen av palatset passerade vi den kungliga bostadsdelen med en yta som kanske en gång var trädgård. Här påträffades Linear A lertavlor. Hittills har endast tytts vissa räknetal. De hade samband med transaktioner samt vissa ord. Tavlorna var administrativa dokument. Vi passerade även en hög, bevarad pit-hos, ett mäktigt lerkärl för lagring. Många påträffades vid den arkeologiska undersökningen.

Vi kom till den venetianska delen av *Heraklion* och det stora, imponerande *museet* med föremål från minoisk tid. Här såg vi sigillstenar från ca 3 000 – 1 900 före vår tid, guldfynd, lertavlor med Linear A och Linear B (den tydda skriften som de mykenska erövrarna förde med sig). Vidare besågs vacker keramik i s.k. Kamares stil från bl.a. 1 800 – 1 700 före vår tid. Vidare fanns här modeller av minoiska hus, spelbräden och den berömda Phaistos-skivan från ca 1 700 före vår tid med hieroglyfisk, ännu inte tolkad skrift. Imponerande var stora ca 30 kg tunga koppartackor i oxhudsform från Cypern, väldiga bronssågar, tjurhoppande figurin (tjurhopp var ett led i kulten), stora kärl av brons och en vas med deltagare i en procession, den s.k. Harvester-vasen. På en vägg hängde dubbelyxor.

I museet finns fresker räddade från palatset i Knossos, sigillringar, figuriner som föreställer ormgudinnor – ormen var viktig i kulten – ett heligt djur. Museet har även en praktfull rython (dryckeskärl) i kristall och vapen – även om de inte är frekvent fynd på Kreta. I ett rum fanns ett stort antal sarkofager i terracotta. En är från villan i Hagia Triada på södra Kreta och är vackert

målad med dubbelyxor, rituella händelser samt visar en begravningsprocession. Kultföremål finns från Zeus grotta som vi besökte senare.

Den andra utflyktsdagen ägnades helt åt det stora, restaurerade palatset i *Knossos*, som *Arthur Evans* grävde ut. Det är det största palatset på Kreta. Evans var chef för Ashmolean museum i Oxford. På 1890-talet påträffade han i Grekland s.k. ”mjölkstenar” – sigill med tecken. Han insåg att de var mycket gamla och fann att de kunde spåras till Kreta. Hit kom Evans 1894 då turkarna innehade ön. När de lämnade ön 1899 fick Evans möjlighet gräva i Knossos, som även Schlieman var intresserad av att finna – men inte lyckades.

Evans köpte en stor del av området i Knossos och började gräva 23 mars 1900 med engelska sponsorer som stödde projektet. Under en stor del av sitt liv bodde Evans på Knossos. Det blev en storskalig utgrävning som pågick långt in på 1920-talet. Ganska omgående gjordes spektakulära fynd. Evans fann att han påträffat en tidigare helt okänd kultur – en förmykensk kultur – den minoiska uppkallad efter den mytiske kung *Minos* i Knossos.

Visningen börjades vid *Europas äldsta stenlagda gata* som leder fram till palatset – den s.k. ”*Royal road*”. Gatan ligger i det s.k. ”teaterområdet” – ett slags publik plats med sittplatser i nordvästra hörnet av Knossos. Vi såg ”spelbräden” på den minoiska trappan där vi satt. Runt palatset låg stora villor i minoisk tid. I Knossos såg vi samma uppläggning av platsen som i Mallia med en västgård och en centralgård. Mycket av palatset uppbyggdes av Evans, ganska hårt restaurerat! Inte mindre än sju meter kulturlager påträffades under centralgården. Lagret når ner till ca 7000 före vår tid. Ännu äldre spår av stenålder finns på Kreta, kanske äldre än 70 000 år. Människor kom till Kreta troligen redan för 250 000 år sedan från Afrika i båtar, vilket är märkligt.

Tre palatsperioder inklusive den mykenska existerade. Mykene tog kontroll över platsen på 1400-talet före vår tid. The Old Palace fanns mellan 1900 – 1700, The New Palace 1700 – 1450 och det mykenska 1450 – ca 1200 före vår tid.

Vid rundvandringen i det jättelika palatsområdet såg vi processionsvägen, lagerutrymmen med spår av alabastergips med antydning om att bränder en gång härjade platsen i slutet av bronsåldern (ca 1200-tal). Vi visades platser där fresker funnits men som nu finns i museet. Kanske en gång 5000 personer bodde och vistades i palatset – närmast en hel stad. I palatset finns många pithos kvar – kärl som rymmer ca 300 liter. Knossos har även ett religiöst område, utrymmen för verkstäder och en bostadsdel i öster. Vi besökte det restaurerade tronrummet och såg ”*Minos tronsstol*” vid en vägg.

Myten om Minotaurus, Theseus och Ariadne berättades för oss. Vad som möjligen är sant i myten är att tjurkult ägde rum i Knossos och att det var ett jättelikt, labyrintbyggt palats. I detta såg vi dränerings- och avloppskanaler – system som vid utgrävningen 3500 år efter palatsets undergång fortfarande fungerade! Det fanns toaletter med rinnande avlopp.

Tredje utflyktsdagen ägnades åt ett stort avsidigt beläget, minoiskt gravfält i *Phourni* söder om Knossos. Det användes ca 2500 – 1200 före vår tid och såg ut som en verklig gravstad. Gravfältet är inte öppet för allmänheten. En vakt släppte in oss innanför ett stängsel. Det kan ha funnits ett lokalt palats i området liksom rika villor. Gravfältet låg högt uppe på ett heligt berg. Vår kretensiska guide Ritsa hade med en grensax så att grenar kunde klippas bort för att våra minibussar skulle kunna komma fram.

I Phourni såg vi gravarnas utveckling över tid – nerifrån och upp – bl.a. en fin *Tholos-grav*, oval till rund gravbyggnad. Troligen var graven från 1300-talet före vår tid med huvudkammare

(plundrad) och sidokammare (oplundrad – den först påträffade, orörda graven på Kreta). Här i graven låg en aristokratisk kvinna med guldband, spegel och stora bronskärl, en offerad häst, en tjurskalle samt 140 guldstycken.

Kupolgravarna på Kreta är äldre än de i Mykene. De senast anlagda gravarna på gravfältet var sju schaktgravar utförde på mykenskt vis. En stor del av gravfältet i Phourni är utgrävt – 56 begravingar varvid 29 kistor påträffades. Ingen kremering ägde rum. I små utrymmen i en stor grav fanns 172 barn och skullror från 2200 före vår tid hittades. Krukor med snäckor, elfenbensföremål, bronser, sigillring av agat, guldring, offerbord av diorit (från Egypten?), Kamareskeramik finns bland fynden.

Vi for till *Anemosilia* på 400 meters höjd på det heliga berget *Juktas*. På Kreta fanns under minoisk tid helgedomar i grottor, på bergshöjder och i trädgårdar. Helgedomen *Anemosilia* ligger på plats med fantastisk utsikt och är från ca 1700 före vår tid. Den gick under i den kraftiga jordbävningen kring 1700. Vi såg en korridor med ingång till tre rum. När jordbävningen inträffade, skedde ett människooffer – bevarat till nutid och påträffat vid utgrävningen liksom en person som sökte fly men dog precis vid utgången till helgedomen. Av de fyra döda i jordbävningen var tre tempeltjänare. Arkeologin påträffade här en i tid ”frusen” händelse. Fynd i helgedomen var keramik, terrakotta fötter av en staty, en ring av silver med agat samt en lång bronskniv för offer.

Besök gjordes i *Vathypetro* – en stor minoisk villa från ca 1500 före vår tid med palatselement i liten skala. Villans läge var fantastiskt och med utsikt över en dal. Denna villa användes i ca 100 år i två olika faser och hade administrativa och rituella funktioner. Vid undersökningen påträffades sex stora pithos i en lagerlokal. Fas två var mer industrialiserad. Produktion av olivolja i större skala skedde. En bevarad olivpress i sten

såg vi i villan – kanske världens äldsta existerande? I vart fall finns i villan världens äldsta bevarade vinpressningskärl på ursprunglig plats! Besök i det lilla museet i *Archanes* avslutade dagen. Här finns bl.a. gravkärl med skelett från Phourni. På väg till hotellet passerade vi ett monument till minne av den engelsk/kretensiska kidnappningen av den tyske överbefälhavaren på Kreta 1944.

Vi åkte söderut på fjärde dagen till den romerska staden *Gortyn* och fick under vägen höra om olivodlingen på Kreta. Mer olivolja konsumeras på Kreta än i USA, kanske 70-80 liter per person. Redan ca 7000 år före vår tid plockades vildoliver. Ungefär 4000 år före vår tid började oliver odlas. Det inledde ett flera tusen år stort uppsving, basen för bronsålderns utveckling och expansion. (På Kreta finns idag ca 35 miljoner olivträd). Ca 3500 år gamla oliver har vid en undersökning påträffats! Oliverna är symbol för fred, visdom, fertilitet, makt och renhet och används till mycket (t.ex. mat, belysning, uppvärmning, smörjmedel, bas till tvål och parfym). Linear B tavlor omnämner två olika slags oliver.

Gortyn var en gång huvudstad på Kreta och ligger på södra sidan av det heliga berget *Ida* (känt från de grekiska myterna). Staden började undersökas på 1880-talet och undersökningar sker fortfarande. Arkeologen *Halbherr* från Italien är den mest kände utgrävaren. Vi visades en välbevarad basilika kallad *Aios Titos*.

Människor har bott på platsen sedan slutet av bronsåldern. Akropolis vid *Gortyn* dateras från 700-talet före vår tid. Hannibal passerade platsen efter 189 före vår tid. Den romerska invasionen följde sedan år 65 före vår tid och Kreta blev romerskt. Basilikan dateras till 500-talet och Kretas förste biskop höll till i *Gortyn*. Staden förstördes vid en arabisk invasion på 700-talet.

I *Gortyn* såg vi ca 1000 år gamla olivträd. Vår rundvandring tog oss till stadens Odeon – en

teater för musik. På en vägg bakom Odeon finns en bevarad, grekisk inristad lagtext från 470 före vår tid (på jonisk dialekt). Totalt är det 600 rader med 1700 bokstäver – lagar som reglerar frågor som t.ex. arv, skilsmässa, fördelning av land, liksom egendom mellan barn, adoption mm. *Ritsa* höll en inspirerande och livfull föredragning om historien kring Minos födelseplats (enligt myten) vid det träd i *Gortyn* som inte fällde löv.

Phaistos var nästa besök – det stora imponerande palatset på södra Kreta. Det har samma layout som de andra palatsen. Vi stannade först vid västra gården och samlades på den välbevarade stora trappan för att ta den traditionella gruppbilden av Samfundets resenärer. Här på trapporna såg vi ca 15 spel – flera med 12 hål. Italienare började undersöka *Phaistos* redan år 1900 och grävningar har skett med korta avbrott i ca 100 år. På italienska finns mycket publicerat om *Phaistos*. Inget är rekonstruerat. *Phaistos* förstördes men återuppbyggdes senast under hellenistisk tid, då även mynt präglades. *Phaistos* nämns i *Iliaden* och på Linear B tavlor.

En stad låg nära palatset. Bland fynden från *Phaistos* märks från ett lagerutrymme ca 6500 sigill i lera med märken omfattande 300 motiv. Det finns t.o.m. fingeravtryck som identifierar individer. Den stora centralgården har en stenläggning från 1900 – 1700 före vår tid. Vi såg en möjlig vaktlinje med ”vaktkurar” och i ett hörn ett stenblock som anses ha hört samman med tjurkulten – kanske användes för att rädda sig upp på? Även de kungliga bostäderna besöktes. Här fanns en gång toaletter med rinnande vatten och avlopp. År 1903 påträffades *Phaistos*-skivan i ett litet rum.

Från *Phaistos* förde oss bussen till den stora villan *Hagia Triada* som vid undersökning hade rika minoiska fynd. Ovanpå de äldre ruinerna finns byggnader från mykensk tid. På platsen ligger två stora villor. Väggarna visar spår av bränder. Ett arkiv med Linear A tavlor samt ca

200 sigill påträffades vid undersökningen. Förråd fanns med stora pithos kärl.

Vi besökte sedan den minoiska hamnstaden *Komos*, som grävs ut av kanadensare. Här har grävts fram slipers för fartyg. Flera framgrävda båthus i rad såg vi. De undre lagren av Komos har palatselement. Under minoisk tid var havsytan ca två meter lägre än idag. Kusten var då 50 – 100 meter längre ut. Därför låg idag hamnpi-ren under vatten. Staden grundades ca 2000 före vår tid och växte snabbt med höjdpunkt ca 1700 före vår tid. Livlig verksamhet rådde i staden under mykensk tid. Handel skedde med andra städer i bronsålderns Medelhavsländer.

Bland fynden finns keramik från hela östra Medelhavsområdet, bl.a. stenankare av ugaritisk modell. Handeln var omfattande under bronsåldern. Niclas berättade om det skepp som förliste med varor mellan 1318 och 1321 före vår tid utanför turkiska kusten vid Ula Burun. Skeppet kan ha lastat mykensk keramik i Komos, liksom skandinavisk bärnsten och kretensisk olivolja.

På slingriga och branta vägar for vi femte dagen upp i bergen för att besöka den mycket heliga grottan *Psycho* förknippad med traditionens *Diktaion Antron* dit Kronos fru Rhea flydde. Det var den viktigaste kultgrottan på minoisk tid. Rheas son Zeus föddes här, gudarnas fader. Grottan ligger i den vackra Lasithi-dalen på 817 – 850 meters höjd. Här finns ett tjugotal byar. Dalen var länge isolerad och är mycket bördig. Vi kom till en liten by och startade vår vandring 100 höjdmeter upp på en brant och mycket stenig stig. Grottan undersöktes för ca 100 år sedan. Vid utgrävningarna påträffades många kultföremål instuckna i väggarna bland stalaktiter och stalagmiter – fynd som finns i museet i Heraklion.

Det är libationskärl, offerbord av sten med libationsgropar, sigillstenar, ormar i kalksten, figuriner, dubbelyxor i brons och föremål av silver och guld. Längst ner i grottan finns en liten sjö. En mödosam klättring ca 65 höjdmeter

var det ner i mörka grottan på trappor och lika mödosam uppstigning. Det frestade på våra knän. Utgrävningen var svår då sprängmedel måste användas för att få tillträde till grottan. Arkeologen Hogarth hade till sin hjälp ett 60-tal arbetare.

Den sjätte och sista utflyktsdagen besökte vi den imponerande bronsåldersstaden *Gournia* – den bäst bevarade av de gamla städerna på Kreta. Staden ligger på en höjd, är undersökt till en fjärdedel – de icke undersökta delarna ligger utanför med buskvegetation. Det bodde kanske mellan 5000 och 7000 personer i Gournia. Staden undersöktes 1901 – 1905 av den amerikanska arkeologen Harriet Boyd, som 1908 publicerade sina resultat. Fortfarande pågår utgrävningar och vi såg arkeologer i arbete på platsen. Staden växte fram under 2000-talet före vår tid men förstördes i brand ca 500 år senare, kring 1450. Havet ligger nära och här fanns troligen en hamn för Gournia. Vi vandrade på välbevarade gator och passerade trappor till husen längs med dessa gator. Ingen stadsmur har påträffats.

Husen hade två våningar med bostäder överst och med verkstäder och förvaring av djur i bottenvåningen. I husen har spårats korsvirkesteknik – ett bra skydd vid jordbävningar. Gatunätet växte fram framförallt under mellan-minoisk tid. I ett bra höjdläge finns det största huset där kanske ledaren bodde. Också lagerutrymmen finns – kanske tillämpades redistribution enligt Niclas. Spel var inhuggna i träsklar och Niclas berättade att påträffat närmare ett femtontal spel i Gournia. I staden finns en lite helgedom från mykensk tid med en väggfast bänk.

Vår sista arkeologiska anhalt var den hellenistiska staden *Lathos* högt uppe på ett berg. Staden undersöktes av italienare kring år 1900. Även 1968 skedde grävningar som pågick till mitten av 1970-talet. Vi passerade genom en mäktig port in i den forna stadsstaten från 300 – 200 före vår tid. Tre på varandra följande portar passeras och vi såg kraftiga försvarstorn med

rundade hörn för att katapultskott lättare skulle ”halka av”.

Lathos ligger på en bergssadel med akropolis på ömse sidor. Bosättning fanns i staden sedan 700-talet före vår tid. Staden omges av starka murar och Lathos nämns på Linear B-tavlor. Chefen för Alexanders flotta, general Niarchos, kom från Lathos. Vi besökte prytaneion – det lokala rådets rum med bänkar för ca 80 personer. Här brann härdar året om för Hestia, hemmets gudinna. Bakom prytaneion fanns stadens dåtida skattkammare. Ett kort besök skedde i kuststaden *Agios Nikolaos* följt av en trevlig avskedsmiddag på Ariadne hotell.

Det var en resa som gav mycket kunskap om den minoiska tiden!

Sicilien år 2016

Samfundets resa 2016 med Paradisresor och under Niklas Hillboms kunniga ledning hade den fascinerande titeln *Arkeologi och historia mitt i Medelhavet!* Som under tidigare resor hade Niklas ställt samman ett förnämligt kompendium med detaljer om de platser vi skulle besöka på resan.

Vi började vår resa Sicilien runt i *Syrakusa* – en stad som grundades redan för 2700 år sedan. Idag har staden 125 000 invånare men var stor redan under grekisk tid. Stadens fem stadsdelar har faktiskt kvar samma namn som under den grekiska tiden. I Syrakusa bodde vi i stadsdelen *Ortegia* – den antika stadens kärna. Niklas berättade under bussresan till de antika lämningarna

Figur 2. Gruppbild från Samfundets resa till Sicilien 2016.

initierat om de förhistoriska folken som en gång levde på Sicilien och om Syrakusas historia. Grekernas första koloni på Sicilien var Naxos grundad ca 735 före vår tid. Syrakusa anlades omkring 734 av nybyggare från Korint. Den sicilianska folkstammen sikeler drivs bort. Under 700-talet kommer fler och fler kolonister från Grekland till östra Sicilien. På bara 100 år blev Syrakusa så stort och mäktigt att kolonister kunde sändas ut från staden till andra platser.

Syrakusas storhetstid var på 480-talet före vår tid under tyrannen Gelon. År 413 ägde strider rum mellan Aten och Syrakusa – ett krig som Aten förlorade. Aten skickade nämligen med Alkibiades som befälhavare 140 skepp med sammanlagt 6000 man för att inta Syrakusa. Staden byggde som skydd en 30 km lång mur inåt land. Det var en höjdpunkt i grekisk fortifikationshistoria. Rester av muren finns fortfarande kvar i norra Syrakusa. I hamnen stod det stora slaget mellan invånarna och de invaderande atenarna. Många skepp brann upp men atenarnas flotta krossades. De kvarlevande soldaterna spärrades in i ett stenbrott och blev slavarbetare. År 405 hotades staden av Kartago men kartagerna besegrades och Syrakusa blev den mäktigaste staden i Medelhavet. Tyrannen Hieron II lät bygga staden med romarriket ca 276 före vår tid. Efter Hierons död bytte Syrakusa sida och stödde Kartago. År 212 – 211 intog romarna Syrakusa och Arkimedes, född i Syrakusa, dödades. Det lär vara då Arkimedes uttalade de berömda orden ”Rubba inte mina cirklar” till den romerske soldat som dödade honom.

Rom upptäckte den grekiska kulturen – statyer mm – och de grekiska influenserna spreds till romarriket. Under flera hundra år försåg Sicilien romarriket med spannmål. Bysans rege-
rade på ön efter romarnas tid. Under arabisk ockupation avfolkades Syrakusa och förstördes i arabiska räder men Sicilien utvecklades i olika avseenden under arabiskt välde. Efter araberna följde en tid med normandiska härskare (1060 –

1194). Den franska ätten Anjou, spanska Aragonien och ätten Bourbon härskade också över Sicilien. Under medeltiden behandlades Sicilien som ett slags koloni av de styrande och allmänt förfall skedde.

I Syrakusa besökte vi *Neapolis* - stadens stora arkeologiska park. Den imponerande grekiska teatern från 300-talet före vår tid är helt uthuggen ur klippan. En gång var den mycket större än de ruiner vi såg eftersom teatern under medeltid och nyare tid användes som stenbrott och stenen återanvändes för andra byggen i Syrakusa. Teatern var en av de största i den dåtida grekiska världen. Den kunde ta 16 000 – 17 000 åskådare. Här uppförde Aischylos (525 - 456 före vår tid) sitt skådespel *Perserna*. Dramat hade premiär 472 före vår tid. Det är det äldsta bevarade dramat i världen. Teatern är fortfarande i bruk.

Teatrar byggdes av grekerna där det var en fin utsikt – i detta fall över den dåtida hamnen. Från teatern gick vi till det stora stenbrottet där atenarna spärrades in. Här besökte vi en jättelik ut-
huggen grotta med namnet Dionysios öra. I närheten finns flera andra stora grottor. I den arkeologiska parken passerade vi även tyrannen Hieron II:s altare – en enorm terrass på 200 x 23 meter. Altaret byggdes ca 212 före vår tid – under en period då även på andra ställen de största altarna och templen i världen uppfördes. På Hierons altare ägde brännoffer av tjuvar rum under antik tid. Det kan ha rört sig om mer än ett hundratal samtidigt – en maktdemonstration. När svanskotorna nåddes av elden böjdes de uppåt och en smäll hördes. Gudarna ansågs då ha accepterat offret. En fest ägde rum och alla närvarande bjöds på kött – gudarna fick de sämsta bitarna!

Vi besökte också den stora romerska amfiteatern som till skillnad från teatern är helt rund med läktare på alla sidor. Här föreställde vi oss de gladiatorstrider som en gång ägde rum och de vilda djur som dödades på arenan. Ett mycket

intressant besök var i museet (*Museo Archeologico Regionale*). Det tillkom 1967 och har fått namn efter arkeologen och utgrävaren av lämningarna i området, Paolo Orsi. Han var en gång chef för Siciliens arkeologiska myndighet. Det är ett mycket stort museum. Vi besökte endast en del av detta och såg bland annat skelett av de små förhistoriska pygméelefanter som en gång fanns på Sicilien (och även på Cypern fick vi veta under Cypern-resan).

I den förhistoriska avdelningen såg vi även många spännande artefakter liksom i den grekiska avdelningen som har massor av fin keramik – svart- och rödfigurigt målade kärl. De svartfiguriga är från 500-talet före vår tid och de rödfiguriga från 400-talet. En kouros – en staty från 500-talet var bland de intressanta statyer vi såg. På höger ben finns en inskription av vilken framgår att statyn var tillägnad läkaren Sambroditas. På återvägen till vårt hotell passerade vi ett tempel tillägnat Apollon. Cellaväggen är delvis bevarad. Templet har omkretsen 22 x 52 meter. Av stort intresse är att templet byggdes 565 före vår tid och därmed är ett arkaiskt tempel – kanske det äldsta grekiska templet i världen!

Syrakusa har också världens äldsta bevarade gatanät! Under gränderna ligger på exakt samma ställe den antika världens 2500 år gamla gator i Syrakusa. Vi kom till den stora katedralen i Syrakusa. I katedralens sidor finns doriska kolonner. Domen omsluter ett Atena-tempel från 480 före vår tid. Det gamla templet är helt inbyggt i domen – en verklig kultkontinuitet. Kyrkväggen är de gamla cellaväggarna. Pelarna inne i kyrkan är från normandisk tid ca 1000 år gamla. Cicero refererade till detta Atena-tempel i en rättsprocess och nämnde att dess vackra dörrar av elfenben. Ett stort antikt kärl var omgjord till en dopfont. Bronslejonen vid dopfontens fot är ca 800 år gamla. Golvet i domen är från 1444, den spanska perioden, och utgörs av återanvänt antikt material. I domen finns ett kappell tillägnat Santa Lucia. I domen är även en

silverstaty av Santa Lucia. Hon blev martyri i Syrakusa. Nere vid hamnen besökte vi slutligen *Aretusas källa*. Aretusa var en nymf som en jägare förälskade sig i. Hon förvandlade sig till en flod som flöt till havet och där blev en källa som under många hundra år användes som färskvattenkälla för bland annat skepp som behövde fylla på vattenförråden. Amiral Nelson skrev att han fyllde på vatten ur Aretusas källa. Efter detta besegrades fransmännen i slaget vid Abu Kir.

Resan fortsatte sedan in i Sicilien till *Piazza Armerina* för att besöka den bevarade romerska stora villan i Villa del Casale. Den kallas ofta för den "kejserliga villan" eftersom det anses att den senromerske kejsaren Maximianus bodde här. Det är egentligen fel att kalla det för en villa eftersom det är flera husruiner som täcker en stor yta. Det var en gång ett romerskt latifundium – en jättelik lantegendom. Den existerade i flera hundra år men ett jordskred på 1100-talet efter vår tid täckte över villan med lera.

Utgrävningar påbörjades 1929 och fortsatte under 30-tal, 50-tal och 60-tal. Tyvärr skadades ruinerna 1991 av en översvämning. I villan finns imponerande stora ytor av bevarade golv med fina mosaikinläggningar (bevarade tack vare lera) som föreställer olika myter. Mosaiken anses vara den mest exceptionella i världen. Vi vandrade ovanför golven och såg på de olika mosaikerna – på ett golv syns gymnastiserande romarinnor iklädda bikini! I en lång korridor visas jaktscener. Vilda djur av olika slag visas. Vi såg även vildsvin och lejon som lastas i och ur skepp – antagligen på väg till de romerska amfiteatrar-na.

Resan fortsatte längs kusten västerut till *Agri-gento*, antikens *Akragas*. I reseprogrammet skrivs om Agrigento att man där "enligt stadens filosofen Empedokles åt som om man skulle dö imorgon, men byggde som om man levde för evigt". Staden Akragas grundades av greker 581 före vår tid och erövrades senare av Rom 210

Figur 3. Foto från Agrigentum på Scicilien.

före vår tid. Staden döptes då till *Agrigentum*. Kanske upp till 200 000 kan ha bott i denna antika stad som levde på jordbruk, svavelbrytning, hästavel och handel. Dessa näringar gjorde staden rik. En grym tyrann härskade i staden 570 – 554. Han roade sig med att stänga in fångar i en tjur tillverkad av koppar. De dog en hemsk död under skrik när tjuren upphettades. Konstruktören var den förste att dö i tjuren. Dock fick tyrannen så småningom känna på samma död!

Vi vandrade längs *Valle del Templi* och besåg de olika templen där några är mycket välbevarade. I en dal nära templen låg en gång den antika staden. Det lär ha varit tvåvåningshus – mycket litet är utgrävt av den antika staden. Staden hade en 12 km lång stadsmur med 9 portar.

Heras tempel är från 400-talet före vår tid lik-

som det mycket väl bevarade Concordiatemplet, kanske det mest bevarade templet i världen. Det var även en tid en kristen kyrka. Av Herakles tempel återstår en rad kolonner. Detta tempel är det äldsta och dateras till 500-talet före vår tid och var en gång nästan dubbelt så stort som Concordia-templet. Världens troligen största tempel var Zeus-templet som i omkrets mäter ca 110 x 53 meter. Endast ruiner återstår. Mellan kolonnerna i templet fanns mycket höga statyer som höll upp arkitraven. En sådan jättestatya såg vi sedan på museet i Agrigento. Rester finns även av Castor och Pollux templet. I närheten av detta påträffades många offerfynd. Samtliga tempel uppvisar dorisk arkitektur. De var täckta av stuck på sandsten och målade i vitt. Vid vandringen mellan templen passerade vi även en grekisk befästningsmur. I det regionala arkeolo-

giska museet såg vi bland annat mycket keramik men även statyer och flera gamla grekiska hjälmar.

Längre västerut längs kusten kom vi till *Selinunte* som är en mycket vacker ruinplats. Staden Selinunte lär ha grundats ca 650 före vår tid. Det var Greklands mest framskjutna koloni i väster. Läget för handel var gynnsamt och staden var mycket rik. Vi besökte ett relativt väl bevarat tempel och några som är i jättelika ruinhögar med kullfallna kolonner och kolonndelar. På trappan till det bevarade templet togs det sedvanliga gruppfoto av Samfundsresenärerna. Det benämns tempel E och dateras till slutet av 400-talet före vår tid medan tempelruin F dateras till första hälften av 500-talet och tempel G till början 500-talet/slutet av 400-talet. Tempel E var troligen Heras tempel i antiken och mäter 25 x

65 meter. Det har 6 x 15 kolonner som är drygt 10 meter höga. Fortfarande finns en hel del bevarad puts på templet. Tempel G var i forntiden ett av de största i världen och mäter ca 50 x 100 meter med nästan 15 meter höga kolonner – allt nu sammanstörtat i enorma block. Stenbrottet, där kolonndelar bröts, ligger 13 km från tempelområdet och det finns fortfarande kolonndelar som inte huggits loss från stenbrottet.

Selinunte stödde under sin existens en tid Kartago, låg i fejd med Segesta i norr men intogs 409 av en 100 000 man stor kartagisk armé under befäl av Hannibal - en sonson till Hamilkar som besegrades i ett slag vid Himera. När kartagerna intog Selinunte lär

16 000 invånare av de existerande 20 000 ha dömts. Resten blev fångar och fick bosätta sig i Kartago.

Figur 4. Besök i Selinunte.

Efter Selinunte for vi för att besöka ön *Mozia* men kunde tyvärr inte gå iland där en fenicisk stad en gång låg. Ön var stängd för att en ny utställning skulle invigas. Vi färdades dock i en båt i den grunda lagunen och såg strax under vattenytan en ”vägbank” byggd under fenicisk tid och som går från ön till kusten. Niklas berättade under båtfärden engagerat om striderna som en gång ägde rum i området mellan greker och kartager. Kartagerna förlorade och retire-rade med sina skepp. Vid färden nära ön såg vi rester av den feniciska stadsmuren. När vi åter-vände passerade vi saliner och såg stora högar av utvunnen salt.

Segesta var vårt nästa mål – en plats med ett doriskt tempel och en högt belägen grekisk teater. Några i gruppen kämpade sig upp till teatern medan flertalet nöjde sig med att se det välbevarade doriska templet. Det byggdes på 400-talet före vår tid och har 36 kolonner. Av det forna Segestas stad såg vi inga ruiner även om det lär finnas rester av några hus. Staden är belägen ovanför templet i anslutning till teatern. Det intressanta med templet är att det uppenbarligen aldrig hann fullbordas. Ingen cella kan spåras i templet. Provgrävningar visade dock att det finns fundament till cellans väggar. Troligen avbröts bygget på grund av krigshandlingar. Det är sannolikt det sist byggda av alla doriska tempel på Sicilien. Under 1700-talet restaurerades templet. Teatern grävdes ut 1822.

Segesta konkurrerade under antiken med Selinunte och städerna låg i konflikt med varandra. Staden var en tid bundsförvant till Kartago men ställde sig senare på Syrakusas sida mot kartagerna. Detta ville Segesta ha ersättning för men Syrakusa vägrade och intog samt förstör Segesta år 407 före vår tid. Staden byggdes upp och kom senare under Roms välde. På 400-talet efter vår tid förstördes Segesta av vandalerna.

Resan fortsatte till *Palermo* och vi informerades om normanderna som kom att prägla Sicilien under tidig medeltid. Redan under arabisk

tid var det en mäktig stad som konkurrerade med Córdoba och Kairo vad gäller lyx. Normanderna intog Palermo 1072 efter vår tid och hela Sicilien år 1091. Araberna, som under några hundra år behärskade Sicilien, besegrades. I Palermo besökte vi det normandiska kungliga palatset för att bese det fantastiskt dekorerade palatskapellet (*Capella Palatina*) med mycket vacker mosaik. Tyvärr fick vi stå i en lång kö och släpptes in efter kanske en timme. Det var söndag och massor av lokalboende och turister ville se det vackra palatskapellet. Detta byggdes 1132 av Roger II och mosaiken är en blandning av arabisk och normandisk konst. I Palermo såg vi - efter passage igenom *Porta Nuova* (från 1500-talet) - också den vackra katedralen med sin solkalender på golvet som belystes av ett hål i taket. Katedralen byggdes 1179 – 1185 men har sedan byggts om.

Ytterligare en katedral besöktes strax utanför Palermo i *Monreale*. Också denna katedral (från 1172) är mosaikbeklädd och präglas av arabisk-normandiska stilar. Den magnifika guldmosaiken avbildar händelser ur Gamla Testamentet. Ca 1000 kg guld lär ha använts till mosaikinläggningarna!

Efter Palermo gick resan längs kusten till staden *Cefalù*, en gång hamn för export från Sicilien till Europa. Här ligger en mycket vacker katedral från normandisk tid som började byggas 1131 under Roger II och var klar 1166. I katedralen finns vackra bysantinska mosaiker från 1100-talet. Under katedralen ligger romerska lämningar. Katedralen har två torn som avsågs för försvar. Katedralens fasad dateras till 1240. I kyrkan finns 16 återanvända antika kolonner med kapital.

Resans slutmål var *Taormina* vid Messinasundet – en liten vacker stad högt över havet. I Taormina besökte vi den grekiska, sedermera romerska teatern placerad högt upp och med utsikt mot Etna och havet. Från teatern såg vi också kusten med Naxos. Teatern mäter tvärs över 109

Figur 5. Staden Mykene.

meter med plats för 5000 åskådare. Det antika Naxos förstördes under antiken av Dionysos. Då grundades Taormina. Teatern är den näst största på Sicilien och byggs på 200-talet före vår tid, men romarna byggde om den på 100-talet efter vår tid. Göthe skall ha besökt teatern. Vi fick bland annat veta att romarna under teatern hade en bassäng med svalt vatten. När vinden passerade teatern sänktes temperaturen med 5 – 7 grader. Staden förstördes 902 av araberna och intogs av Roger I år 1078. Den är nu en stor turistort.

Samfundets Sicilientur var synnerligen intressant och kunskapsrik tack vare vår mycket påläste och initierade ciceron Niklas Hillbom.

Klassiska Grekland med Arkeologiska Samfundet 23 – 30 september 2018

Återigen fick Samfundets arkeologer uppleva fantastiska antika platser men denna gång i Grekland under ledning av Niklas Hillbom. Som tidigare var hans guidning utomordentlig och skedde med hjälp av ett utförligt kompendium

som var till stor nytta vid alla de arkeologiska platserna! Vi underhölls också under hela resan av den antike författaren och resenären Pausanias berättelser om vad han upplevde då han besökte de platser vi såg!

Vi kom till *Athen* söndagen 23 september och besökte omedelbart det nybyggda *Akropolis-museet* till vilket har samlats föremål och skulpturer som tidigare befunnit sig på andra museer. Här finns nu allt som hör till Akropolis med undantag av de föremål och skulpturer som är i andra länder, främst i England där Akropolisfriesen kan beses. I museet vandrade vi runt en anläggning, som återger Parthenon-templet i mått och där vi såg friser på gavlar och sidor med huvudsakligen kopior av original men även en del äkta delar. I museet finns även original av många arkaiska skulpturer och även de äkta Karyatiderna (kopior är de som nu finns vid Erekteion på Akropolis). Vi fortsatte sedan till *Svenska Institutet* vars chef Jenny Wallensten orienterade oss om vad institutet gjorde, bl.a. forskning, undervisning och på olika sätt främjande av kultur. Efter uppiggande vin mm efter den morgontidiga resan och museibesöket kom

vi till slut till vårt hotell.

Dagen efter, den 24 september vandrade vi med Niklas i spetsen upp till *Akropolis* där vi passerade *Propyléerna* och under information om friser mm gick runt det imponerande *Parthenon* som delvis förstördes under 1600-talet, då Königsmarcks artilleri lyckades spränga ett turkiskt ammunitionsförråd förvarat i templet! Templet har anor långt bak i tiden – det tidigaste anlades på 500-talet före vår tid. Parthenon är 73 meter långt och 34 meter brett. I templet fanns en gång en 12 m hög Athena-staty utformad på en kärna i trä av guld och elfenben. Vi gick även till *Erekteion* som enligt Niklas är ett hopkok av olika tempel från bronsålder till klassisk tid. Vi fick höra om den stora Athena-procession som under antiken vandrade upp till Parthenon från lågstaden.

Vi fortsatte senare under dagen med buss till bronsålderns *Mykene* på Peloponnesos efter att först ha sett *Korint-kanalen* som grävdes 1895. Tidigare under antiken släpades båtar över näset. Spår av dessa släprämnor har påträffats. När vi kom fram till det en gång guldrika Mykene, som anlades under bronsåldern (1400 – 1200 före vår tid) såg vi på slutningen det imponerande palatset och vandrade upp och igenom den välbevarade *Lejonporten* med sitt 20-25 ton tunga dörröverstycke.

I Mykene rådde s.k. redistributionsekonomi – insamling och utdelning av gröda mm. Innanför murarna besökte vi även den stora gravcirkeln där en gång de forna hjältarna begravdes och skymtade några stora schaktgravar i botten. Den mycket kända guldmasken från Mykene påträffades här. Den antas ha nedlagts ca 300 år innan Agamemnons tid. På väg upp till borgen passerade vi några trappsteg som är från tiden för denne kände kung som kanske trampade uppför dessa steg?

Utgrävningar utfördes först av Schliemann i Mykene. Grävningar i Mykene medförde inte

många fynd. Vi besökte platsen där palatsets stora rum finns – megaron med en takövertäckt härd. I Mykene kan en gång ha bott ca 2000 personer. De vanliga människorna bodde i lågstaden utanför palatsets murar och vi skymtade ruiner av dessa hus nära platsen där vår buss var parkerad. Vi besökte även *Atreus skattkammare* – en imponerande kupolgrav i närheten. Här begravdes en namnlös kung i en med stora stenar mycket välmurad grav. Den är nära 15 meter i diameter och lika hög med ett dörröverstycke som väger över 40 ton! Kupolgraven är ett verkligt mästerverk i byggnadskonst. Graven har benämnts *Atreus* eftersom det var namnet på Agamemnons far.

Vi tog in på ett trevligt strandhotell i *Tolon*. Tredje dagen besökte vi den utomordentligt välbevarade grekiska teatern från *Epidaurus* där också den traditionella grupp bilden togs. Det är den mest bevarade av de antika teatrarna och kunde hysa 14000 – 13000 åskådare. Vi fick en föreläsning om antika teatrar och skådespel av Niklas, som framhöll att romerska teatrar aldrig översteg 180 grader av en cirkel vilket grekiska kunde. Akustiken är imponerande. Teatern är byggd i olika sektioner. Vi såg längst ner sittplatser med ryggstöd där eliten en gång satt. Från teatern vandrade vi genom resterna av den antika staden *Epidaurus* och såg vad som bl.a. är kvar av det 24 meter långa *Asklepius - templet*. *Asklepius* förknippas med läkekonst. Ormar ansågs kunna förnya sig och avbildas i anslutning till *Asklepius*. I *Epidaurus* finns ett museum som vi besökte och besåg bevarade statyer mm. I staden finns rester efter stora sovsalar där besökande med krämpor kunde tillbringa natten sovande på pälsen av offerade lamm. På morgonen fick de redovisa vad de drömt under natten och dessa drömmar tolkades så att patienten fick veta vad han eller hon skulle göra för att bota sig.

Vi färdades sedan till andra sidan viken. Vår skicklige bussförare lyckades på en smal väg vända bussen och stanna på en plats från vilken

vi sedan på en bitvis besvärlig, klippig och stening stig tog oss upp till den stora *Franchtigrottan*. Här är en fin utsikt ut över havet. Grottan har delvis rasat in men är fortfarande mycket stor. Grottan är en av de viktigaste stenåldersplatserna i världen. Vi fick veta att kulturlagren är ca 11 meter och såg schakt där utgrävningar ägt rum. Det mesta är fortfarande inte grävt. I denna grotta har människor antagligen bott sedan 40 000 år och kontinuerligt till ca 3000 före vår tid, dvs. under paleolitikum, mesolitikum och neolitikum. Bukten som nu finns utanför grottan fanns inte under tidig stenålder utan bildades först i sen stenålder. Gravar har påträffats i grottan liksom benrester från främst hjortdjur. Det antas att de som höll till i grottan och i om-

rådet var kolonister österifrån – från anatoliskt håll.

Vi begav oss med bussen till *Asine* som låg nära vårt hotell i Tolon. Asine var startskottet för svensk klassisk arkeologi i Grekland. En svensk arkeologisk expedition undersökte Asine åren 1922 – 1930. Svenskar grävde i Asine även åren 1970 och 1989. Axel W. Persson var grävningssledare under 20-talets expedition. Niklas redogjorde för de primitiva förhållanden den svenska expeditionen hade. Den tidens fotoplåtar var besvärliga att hantera. Det arbetet sköttes av Alfred (Alfiros) Westholm.

Asine låg en gång på en ö skild med smalt sund från Tolon-området. Nu är det en udde som

Figur 6. Resenärerna i *Epidaurus* teater.

rester av den forngrekiska staden finns på. Resterna är från bronsålder och tidig järnålder. Asine bidrog med 6 skepp under trojanska kriget. Kontinuerligt boende har dock ägt rum sedan yngre stenålder. En bevarad hellenistisk stadsmur passerade vi innan vi gick in i vad som en gång var stadporten. I Asine finns bl.a. mykenska kammargravar och ruiner av ett romerskt bad. Vi skymtade husgrunder från lågstaden som låg nära bukten. Punktgrävningar har skett i Asine. De minst trötta och yngre i vårt sällskap gick upp på Asines akropolis. Vi andra äldre fann det bäst att vänta vid bussen.

Påföljande dag färdades vi till det berömda *Sparta* på Lakoniska slätten. Under bussresan underhöll oss Niklas med beskrivning av det hårda liv som de spartanska barnen hade. Redan vid 7 års ålder togs de från familjen och uppfostrades under stränga förhållanden. Vid 20 års ålder var de lämpliga att bli soldater. De var fullvärdiga krigare vid 30 års ålder och hade skyldighet att vara det i 30 år tills de fyllde 60. Sparta hade fem regementen. De spartanska kvinnorna hade mer inflytande än på andra håll i Grekland.

Vi besökte först det lilla men intressanta museet i Sparta (som till vår förvåning saknade toaletter – viktigt när man färdas långväga med buss). I museet finns intressanta statyetter, statyer och särskilt en berömd sådan av en hoplit kallad ”Leonidas”.

Därefter vandrade vi över området, där *staden Sparta* en gång fanns. Punktvis såg vi ruiner efter byggnader som dock huvudsakligen är från romersk tid. Det mesta av Sparta har inte grävts ut. Ovanför den teater, som bara delvis är utgrävd, finns obetydliga rester kvar av det gamla Athena-templet som går tillbaka till mykensk tid men övergavs på 300-talet e. Kr. I detta tempel påträffades hoplitstatyn.

Vi fortsatte vår färd till *Olympia*, där vi dagen därpå besökte det synnerligen intressanta och

fornlämningsrika området med många intressanta byggnader. Främst vill jag nämna det stora *templet till Zeus*, som beskrivs av Pausanias. Det ligger i ruiner. Man ser hur kolonner har fallit ungefär som kort i en kortlek med kolonndelar i rad efter varandra. Till Zeus ära byggdes en enormt stor staty, 12 meter hög, som på en kärna av trä var beklädd med guld och elfenben. Det rörde sig om ca 200 kg. i guld. Statyn var en gång ett av världens sju underverk. Zeus höll i vänstra handen en spira med en örn i toppen av spiran. På högra handen bar Zeus Nike också gjord i guld och elfenben. Allt beskrev Pausanias. Troligen förstördes statyn vid en jordbävning.

Zeustemplet byggdes mellan åren 480 och 450 före vår tid. Det stod tomt ca en generation, medan den berömda skulptören Feidias skulle skapa skulpturen av Zeus. Utgrävning av templet skedde av tyskar åren 1875 – 1881.

Mycket intressant är stadion), som vi såg med den långa helt bevarade startlinjen i sten med två parallella rader räfflor för de tävlande att sätta tår eller händer i inför start. Varje löpare hade en startgrind framför sig som öppnades när löpningen startade. I Olympia skedde spelen till krigsguden Zeus ära. De första olympiska spelen startade år 766 före vår tid. Det var först på 400-talet som segerlistor började nedtecknas. Alla som färdades och deltog i spelen hade fri lejd och avbrott skedde i pågående krig. Stadion är 192,8 meter lång. Spelen brukade äga rum i augusti – september. Härolder sändes ut i Grekland för att annonsera att spelen skulle äga rum. Giftna kvinnor fick vid hot om dödsstraff inte se på tävlingarna. Däremot kunde unga ogifta kvinnor göra det. De tävlande var nakna.

Åskådarna satt på grässlänterna runt stadion. Upp till 45 000 åskådare kunde få plats. De enda som satt på bänkar av sten var de 12 domarna. Rester syns av dessa bänkar på grässlätten ungefär vid mitten av löparbanan. Det finns uppgift om att *Temistokles* var i Olympia som åskå-

Figur 7. Miltiades hjälm, till höger, fanns utställd på museet i Olympia.

dare år 476 före vår tid. Herodotos lär även ha varit i Olympia. År 393 efter vår tid. förbjöd den romerske kejsare Teodosius av religiösa skäl de olympiska spelen, som återupptogs i Athen först 1896. *Palaestran* såg vi också – en stor träningsanläggning som var kolonnomgiven och i forntiden övertäckt med tak.

Museet i Olympia var en upplevelse att se med ett otal intressanta föremål, skulpturer, hjälmar, glaskärl mm. Här finns en modell av hur Olympia en gång såg ut. Pausanias beskrivning av Zeus-templet stämmer t.ex. med vad som återfunnits. Metoperna på templet skildrar Herkules stordåd om vilka Niklas tidigare informerat oss om i detalj. En Nikestaty stod en gång på en trekantig pelare, som vi såg i museet. I en

monter finns *Miltiades* hjälm, *segraren vid Marathon* 480 före vår tid. En text vid montern framhåller att Miltiades offrade hjälmen i Zeus-templet åt Zeus.

I ett inre rum såg vi en mästertlig skulptur av Hermes. Statyn är i marmor och är en kopia av ett original i brons. I museet finns också Zeus-templets gavelgrupper. En föreställer en kapploppning på liv och död och den andra en bröllopsfest samt Herkules tolv storverk. I Olympia inträffade den 27 september 2018 kl. 13.24 en lätt jordbävning, som vi märkte.

Vår färd gick vidare mot *Delfi*. Denna plats är dramatiskt belägen högt upp i bergen och vi nådde den på slingrande vägar uppför med bussen. Delfi ligger på 570 meters höjd över havet.

Redan på 800-talet före vår tid fanns en helgedom till en gudinna i Delfi. Delfi låg i sen tid under en by som revs för att utgrävning av platsen runt år 1860 skulle kunna äga rum. En gång fanns murar runt det heliga området. Apollon-templet började anläggas på 500-talet före vår tid. Det förstördes 548 men byggdes åter upp. År 330 var det nuvarande templet klart. Oraklet - en kvinna - befann sig inne i templet och satt med en brinnande lagerkvist i handen på en trefot som kan ha stått över en spricka i berget som avgav troligen svaveldoftande gaser. I senare tid lär sprickor ha påträffats. Dessa ångor gjorde oraklet förvirrad/berusad och ledde till hennes uttalanden på grund av besökares frågor. Dessa uttalanden tolkades sedan av templets präster. Det var ett medvetet bedrägeri antagligen. Delfi utkämpade flera heliga krig – det första redan 600 – 590 före vår tid.

Dagen efter vår ankomst besökte vi först det synnerligen intressanta museet. En lokal guide visade oss runt och pekade ut särskilt intressanta objekt. Särskilt fascinerande är den i naturlig storlek bevarade bronsstatyn av *Körsvennen*. Romarna lär ha smält ner all brons de fick tag på och därför är inte så många original i brons kvar. Statyn av *Körsvennen* bevarades genom att den låg under ett jordbävningdrabbat hus och återfanns först på 1800-talet. Vi såg även rester av en staty tillverkad av guld och elfenben, vilket ger en aning om hur alla de stora statyerna tillverkade på samma sätt en gång lyste av guld.

I museet såg vi en gavelfris med motiv från Homeros trojanska krig mm. Sköldar av brons från 700-talet finns i en monter. Vi såg även arkaiska statyer från samma tid ochen stor tjur delvis bevarad i silver. En sten, kallad *Omphalos*, finns i museet och skall ha stått vid den plats där det berömda oraklet lämnade sina svar i Apollon-templet högt uppe på sluttningen.

Vi vandrade under Niklas guidning uppför sluttningen och passerade lämningar av olika

intressanta byggnader, till en början flera skattehus och såg atenarnas rekonstruerade skattkammare. Vi kom till templet och gick vidare uppåt och hade utblick över hela ruinområdet med fantastisk utsikt mot berg och ned mot dalen. Tyvärr var stigen avstängd, som skulle ha fört oss till Delfis stadion.

Slutligen färdades vi den långa vägen österut förbi Athen till *Kap Sounion* där vi i kraftig blåst besökte det stora *Poseidon-templet* högt uppe på klippan. Det nuvarande templet byggdes kring 450 före vår tid. Vi anade i området ruinrester av andra byggnader och tempel. Utsikten över havet är magnifik och Niklas läste en dikt av Hjalmar Gullberg när vi stod vid templet. En avskedsmiddag på kvällen avslutade resan som blev lite dramatisk med storm, häftiga vindar och regn under natten och morgonen. Flyget gick dock men var kraftigt försenat i Athen på grund av militärövningar i Ungern och Polen som medförde att flygrummet över dessa länder avstängdes. Det innebar stressat byte i Köpenhamn för oss som inte lämnade i Kastrup. Vårt bagage anlände till vårt hem ett dygn senare.

Slutord

Författaren, som deltagit i Samfundets resor från och med 2004, har fått lära sig enormt mycket om bland annat Medelhavsländernas arkeologi och kultur. Ledamöter i Samfundet, som inte ännu har deltagit, vill jag varmt rekommendera att följa med på Samfundets kommande resor. Jag hoppas att sådana planeras i framtiden!

Källor:

- Gjerstad, E. 1926. *Studies on Prehistoric Cyprus*. Inaugural dissertation. Uppsala.
- Ringstedt, N. 2002. *Historik om Svenska Arkeologiska Samfundet. Utredning om verksamheten 1947 – 2001*. (53 sidor).
- Ringstedt, N. 2002. Historik om Svenska Arkeologiska Samfundet. *Gjallarhornet* 2002:2-3
- Ringstedt, N. 2004. Samfundets Kinareisa samt Arkeologiskt samarbete Sverige-Kina. *Gjallarhornet* 2004:4.
- Ringstedt, N. 2005. Framtida arkeologiskt samarbete med Kina. *Gjallarhornet* 2005:1.
- Ringstedt, N. 2006. Svensk arkeologi i Etrurien och Kampanien. *Gjallarhornet* 2006:4.
- Ringstedt, N. 2008. Det antika arvet med Arkeologiska Samfundet. *Gjallarhornet* 2008:3.
- Ringstedt, N. 2010. *Apuolé. Ausgrabungen und Funde 1928 – 1932*. Anmälan av Birger Nermans bok. *Gjallarhornet* 2010:1.
- Ringstedt, N. 2010. Samfundets resa 2010. Väst i öst: Sagolika lämningar i Syrien och Jordanien. Reserapport från Svenska Arkeologiska Samfundets resa 17 – 29 oktober 2010 (arrangör Paradisresor). *Gjallarhornet* 2010:3/4.
- Ringstedt, N. 2011. Samfundets resa i Birger Nermans arkeologiska spår. *Gjallarhornet* 2011:3.
- Ringstedt, N. Svenska Arkeologiska Samfundets resa till Afrodites ö – södra och norra Cyperns historia och arkeologi! Reseberättelse. *Gjallarhornet* 2012:4.
- Ringstedt, N. Besök på det minoiska Kreta 9 – 16 oktober 2014 med Svenska Arkeologiska Samfundet. *Gjallarhornet* 2014:4.
- Ringstedt, N. Arkeologi och historia mitt i Medelhavet. *Gjallarhornet* 2016:4.
- Ringstedt, N. 2017. Svenska Arkeologiska Samfundets resor – en sammanfattning åren 2002 – 2016. *Gjallarhornet* 2017:3.
- Ringstedt, N. 2018. Klassiska Grekland med Arkeologiska Samfundet 23 – 30 september 2018. *Gjallarhornet* 2018:3.
- Von Cles-Reden, S. 1962. *Les Étrusques*. Collection Art et Paysages XVI. Paris.

Pausanias var en grekisk författare. Han var verksam vid mitten av 100-talet efter vår tid. Pausanias skrift *Beskrivning av Grekland* är en reseskildring. Den bygger på självupplevda intryck av platser han besökte. I skildringen beskriver Pausanias byggnader, konstföremål mm.

Dokumentation av arkeologiska arbetsprocesser underlättar framtida återanvändning av forsknings- och undersökningsdata: CAPTURE-projektet

Av Isto Huvila, Amalia Juneström, Jessica Kaiser, Olle Sköld, Institutionen för ABM, Uppsala universitet

Återanvändning av arkeologiska forsknings- och undersökningsdata förutsätter inte bara dataläskunnighet utan också en omfattande förståelse av hur data kommer till (t.ex. Voss, 2012; Faniel och Yakel, 2017).

Forskningsprojektet CAPTURE, finansierat av det europeiska forskningsrådet, undersöker den tidigare förhållandevis utforskade frågan om exakt vilken information om skapande, hantering och användning av forskningsdata som är nödvändig för att data skall vara återanvändbar i framtiden. Parallellt undersöker CAPTURE hur denna information kan fångas på ett både effektivt och tillräckligt omfattande sätt för att stödja dataåteranvändning. Data om dataskapande och manipulationsprocesser artikuleras i projektet som *paradata* (Börjesson et al., 2020). Begreppet är känt i det arkeologiska sammanhanget främst inom kulturarvsvisualisering genom London- och Sevilla-principerna (Carrillo & Gea, 2013), som stipulerar grundvalar för dokumentation av visuella (re)presentationer i arkeo-

logiska och kulturarvsrelaterade sammanhang.

Syftet med CAPTURE är att skapa ny kunskap och utveckla förståelse för hur paradata skapas och används idag samt att utveckla och testa metoder för att fånga paradata. Utifrån resultaten bidrar CAPTURE därmed till att skapa standarder och verktyg för paradata och framsteg i data-intensiva forskningsområden som använder heterogena forskningsdata med olika ursprung.

Dokumentera tillräckligt, inte för mycket

En utmaning för att fånga och bevara paradata är att olika dataanvändare har olika behov i olika situationer. Utan tillräcklig dokumentation av hur forskare och andra dataskapare och databrukare har skapat, förstått och tolkat data riskerar vi att hamna i en digital mörk tidsålder (Bollacker, 2010) där svåråtkomlig och svårfunnen ”mörk data” dominerar (Geser och Niccolucci, 2016). Bristande kontext kring skapandet av arkeologisk forskningsdata - både digital och

analog - kan i värsta fall leda till undermåliga och svårtolkade dataset som kanske inte stödjer framtida forskning och skapande av ny arkeologisk kunskap i tillräckligt stor utsträckning.

Den praktiska målsättningen i CAPTURE är att utveckla förståelsen för paradata och processdokumentation och därmed stödja implementeringen av nationella, europeiska och globala policyer för datahantering och öppen data (Beck och Neylon, 2012; DCC, 2017; Kansa och Kansa, 2011). Parallellt bidrar projektet till effektiv delning och återanvändning av data i vetenskapsdisciplinspecifika, tematiska och interdisciplinära kunskapsekosystem och repositorer (jfr Bruseker et al., 2017). Projektet utvecklar en kritisk förståelse för de sociala kontexter och användningen av infrastrukturer som betonats i nyare forskningsagendor (t.ex. ARIADNE Aloia et al., 2017 och Lambourne et al., 2014) och empirisk forskning (t.ex. Mayernik et al., 2017). Det skapar också ny kunskap om vad dataskapare och -användare finner viktigt att dokumentera om data-relaterade processer, vilka explicita och implicita behov av dokumentation det finns och hur de kan tillfredsställas i praktiken.

Det är praktiskt omöjligt att dokumentera allt. Mångfalden av behov och svårigheten att förutse vilka behov som finns gör det komplicerat att dokumentera datarelaterade processer. Ett stort problem är att avgöra hur man dokumenterar och bevarar precis tillräckligt. I likhet med all data om data (Mayernik och Acker, 2018) kommer även paradata att bli ofullständig. Som en konsekvens är det viktigt att fokusera på att hitta en rimlig balans mellan vad som kan fångas automatiskt och vad som bör dokumenteras manuellt (t.ex. Stamatogiannakis et al., 2015). Det är alltså viktigt att undersöka vilken information som redan finns inbäddad i själva datan (Huggett, 2012; Gant och Reilly, 2017) och vad som kan överlåtas till framtida användare att själva ta reda på med hjälp av olika typer av icke-bokstavliga ”arkeologiska” eller

”forensiska” post-hoc metoder (Kirschenbaum et al., 2010) om att ”gräva ut” befintliga data. Hittills har en hel del forskning undersökt vart och ett av dessa tillvägagångssätt men det har saknats forskning som täcker hela paradatafenomenet och hur det kan användas till att stödja återanvändning av forsknings- och undersökningsdata.

Pågående studier om arkeologers dataskapande och återanvändning

CAPTURE-projektet använder flera olika metoder för att undersöka intellektuella processer som ligger till grund för skapandet och användningen av forskningsdata inom och utanför arkeologin samt för att föreslå och utveckla metoder för att fånga dem. Metodpaletten består av dokument- och dokumentationsstudier (t. ex. Huvila et al., 2021; Huvila et al., 2022a; Börjesson et al., 2022a), begrepps- (Sköld et al., 2022) och citeringsanalys (Huvila et al., 2022b), etnografi, granskning och testning av tidigare föreslagna och nyutvecklade metoder för att dokumentera paradata samt intervjuer (t. ex. Börjesson et al., 2022b) och fokusgruppdiskussioner med nyckelintressenter.

Projektet och dess tillvägagångssätt är mångvetenskapligt. Medverkande forskares bakgrund ligger bland annat i arkivvetenskap, informationsvetenskap, arkeologi och vetenskapsstudier. Mångfalden i projektgruppen möjliggör forskning om paradata och processdokumentation både inifrån och utifrån arkeologin.

Mycket paradata dokumenteras redan i nuläget

Resultaten från intervju- och enkätstudier, forskningspublikationer och data visar att mycket paradata redan finns tillgänglig på olika platser. Inom arkeologi är undersökningsrapporter en viktig källa för paradata i och med att de förvän-

tas dokumentera både resultat och undersökningsprocess. Förutom i regelrätta arbetsbeskrivningar finns kunskap om arbetsprocesser, till exempel i resultatbeskrivningar och i information om medverkande aktörer. En viktig källa är också fotografier, särskilt sådana som visar pågående arbete och omständigheter på fyndplatser (Huvila et al., 2021). Även närläsning av dataset kan bidra med information om bakomliggande processer. Ordval, beskrivningar och tidsstämplar är bara några exempel på element i databaser som innehåller processkunskap (Börjesson et al., 2022a).

Att mycket paradata redan finns i befintlig dokumentation betyder att den primära utmaningen med processdokumentationen inte nödvändigtvis är att utöka dess mängd eller omfång. Ett av problemen är att paradata finns utspridd och att det kan vara svårt att få ett helhetsgrepp på vilken paradata som finns att tillgå. Viktigare är att hitta paradata, förstå vad som saknas och komplettera den med nödvändig information.

Att dokumentera rätt

Paradata är inte heller alltid tillgänglig och det är inte heller alltid så att tillgänglig paradata motsvarar användarnas behov. Särskilt information om informationshantering, standarder och strukturering av data är sällan dokumenterad i detalj. Därtill visar resultaten att dataskapare och -användare ofta har olika syn på vilken paradata som behövs (Börjesson et al., 2022b). När paradata dokumenteras är det naturligt att fokusera på element som är uppenbara för dataskaparen och följer dennes föreställningar om vad som är centralt i dataskapandet samt att de är lätta att dokumentera. Dataanvändare däremot förväntar sig och har behov av paradata som hjälper dem att förstå data utifrån sina behov.

Utmaningen med det uppenbara glappet mellan vad dataskapare och -användare anser är viktigt är att ändå kunna skapa och tillhand-

hålla sådan paradata som är meningsfull för båda parter. Användarna behöver insikter i hur dataskapandet har gått till och kompetens att förstå hur dataskapandeprocessen fungerar. Samtidigt är det viktigt att dataskapare förstår hur användare tänker, vilken paradata som förmodligen kan vara behjälplig och att de har dataanvändning i åtanke när de skapar och dokumenterar data.

Paradata som data och perspektiv

CAPTURE-projektet har också undersökt hur begreppet paradata används och förstås i olika domäner med syfte att bidra till dess utveckling som ett teoretiskt och praktiskt koncept (Sköld et al., 2022). Det är uppenbart att ”paradata” används på olika sätt i olika kontexter. Därför är det viktigt att tydliggöra vad som konkret åsyftas när begreppet används. I en konkret bemärkelse kan paradata förstås som en särskild typ av data som skiljer sig från både data och metadata. Begreppet kan också förstås i en teoretisk mening som ett sätt att begreppsliggöra olika former av data eller information som kan bidra med kunskap om olika typer av processer och praktiker.

Det är sannolikt att en viss mångfald kommer att bestå även i fortsättningen. Därför är det viktigt att tydliggöra vad som avses med paradata när begreppet används i både teoretiska och praktiska sammanhang. Lika nyttigt kan vara att behålla paradata som ett samtidigt teoretiskt och praktiskt begrepp som å ena sidan hänvisar till en viss konkret typ av data eller dokumentation och å andra sidan innebär ett perspektiv som är behjälplig i konceptualiseringen av paradata, paradatabehov och processförståelse som fenomen.

Håll dig uppdaterad om CAPTURE

Uppdateringar om CAPTURE-projektets aktiviteter, inklusive workshops, online-CAPTURE-seminarier med inbjudna talare och forskningsresultat finns på CAPTURE:s webbplats (<http://www.uu.se/en/research/capture>) och X (Twitter) (@CAPTURE_ERC).

Acknowledgements

Capturing Paradata för att dokumentera dataskapande och användning för framtidens forskningsprojekt (CAPTURE) har fått finansiering från Europeiska forskningsrådet (ERC).

Litteratur

- Aloia, N., Debole, F., Felicetti, A., Galluccio, I., & Theodoridou, M. (2017). Mapping the ARIADNE catalog data model to CIDOC CRM: Bridging resource discovery and item-level access. *Ricerca Scientifica e Tecnologie Dell'Informazione*, 7(1), 1–8. <https://doi.org/10.2423/i22394303v7n1p1>
- Beck, A., & Neylon, C. (2012). A vision for Open Archaeology. *World Archaeology*, 44(4), 479–497. <https://doi.org/10.1080/00438243.2012.737581>
- Bollacker, K. D. (2010). Avoiding a Digital Dark Age: Data longevity depends on both the storage medium and the ability to decipher the information. *American Scientist*, 98(3), 106–110. <https://doi.org/10.1511/2010.83.106>
- Börjesson, L., Sköld, O., & Huvila, I. (2020). The politics of paradata in documentation standards and recommendations for digital archaeological visualisations. *Digital Culture and Society*, 6(2), 191–220. <https://doi.org/10.14361/dcs-2020-0210>
- Börjesson, L., Sköld, O., Friberg, Z., Löwenborg, D., Pålsson, G., & Huvila, I. (2022a). Re-purposing Excavation Database Content as Paradata: An Explorative Analysis of Paradata Identification Challenges and Opportunities. *KULA: Knowledge Creation, Dissemination, and Preservation Studies*, 6(3), Article 3. <https://doi.org/10.18357/kula.221>
- Börjesson, L., Huvila, I., & Sköld, O. (2022b). Information needs on research data creation. *Information Research*, 27(Special Issue), isic2208. <https://doi.org/10.47989/irisic2208>
- Carrillo Gea, J. M., Toval, A., Alemán, J. L. F., Nicolás, J., & Flores, M. (2013). The London Charter and the Seville Principles as sources of requirements for e-archaeology systems development purposes. *Virtual Archaeology Review*, 4(9), 205–211. <https://doi.org/10.4995/var.2013.4275>
- Beck, A., & Neylon, C. (2012). A vision for Open Archaeology. *World Archaeology*, 44(4), 479–497. <https://doi.org/10.1080/00438243.2012.737581>
- DCC. (2017). *An analysis of open data and open science policies in Europe, May 2017*. SPARC Europe & DCC.
- Faniel, I. M., & Yakel, E. (2017). Practices do not make perfect: Disciplinary data sharing and reuse practices and their implications for repository data curation. In L. R. Johnston (Ed.), *Cu-*

rating research data, volume one: Practical strategies for your digital repository (pp. 103–126). ACRL.

Gant, S., & Reilly, P. (2017). Different expressions of the same mode: A recent dialogue between archaeological and contemporary drawing practices. *Journal of Visual Art Practice*, 17(1), 100–120. <https://doi.org/10.1080/14702029.2017.1384974>

Geser, G., & Niccolucci, F. (2016). *D2.4: Final innovation agenda and action plan*. ARIADNE.

Huggett, J. (2012). Promise and paradox: Accessing open data in archaeology. In C. Mills, M. Pidd, & E. Ward (Eds.), *Proceedings of the digital humanities congress 2012, Sheffield, 6–8th September 2012*. Humanities Research Institute.

Huvila, I., Sköld, O., & Börjesson, L. (2021). Documenting information making in archaeological field reports. *Journal of Documentation*, 77(5), 1107–1127. <https://doi.org/10.1108/JD-11-2020-0188>

Huvila, I., Börjesson, L., & Sköld, O. (2022a). Archaeological information-making activities according to field reports. *Library & Information Science Research*, 44(3), 101171. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2022.101171>

Huvila, I., Andersson, L., & Sköld, O. (2022b). Citing methods literature: Citations to field manuals as paradata on archaeological fieldwork. *Information Research*, 27(3), paper941. <https://doi.org/10.47989/irpaper941>

Kansa, E., & Kansa, S. W. (2011). Toward a do-it-yourself cyberinfrastructure: Open data, incentives, and reducing costs and complexities of data sharing. In E. C. Kansa, S. W. Kansa, & E. Watrall (Eds.), *Archaeology 2.0: New Approaches to Communication and Collaboration* (pp. 57–91). Cotsen Institute of Archaeology, UC

Los Angeles.

Kirschenbaum, M. G., Ovenden, R., & Redwine, G. (2010). *Digital Forensics and Born-Digital Content in Cultural Heritage Collections*. CLIR.

Lambourne, G., Stoakes, L., Cassar, M., Balen, K. V., Rhisiart, M., Thomas, M., Miller, R., & Burnell, L. (2014). *Strategic Research Agenda*. JPI Cultural Heritage and Global Change. <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp-content/uploads/SRA-2014-06.pdf>

Mayernik, M. S., Hart, D. L., Maull, K. E., & Weber, N. M. (2017). Assessing and tracing the outcomes and impact of research infrastructures. *JASIST*, 68(6), 1341–1359.

Mayernik, M. S., & Acker, A. (2018). Tracing the traces: The critical role of metadata within networked communications. *JASIST*, 69(1), 177–180. <https://doi.org/10.1002/asi.23927>

Sköld, O., Börjesson, L., & Huvila, I. (2022). Interrogating paradata. *Information Research. Proceedings of the 11th International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Oslo Metropolitan University, May 29 - June 1, 2022*, 27(Special Issue), paper colis2206. <https://doi.org/10.47989/ircolis2206>

Stamatogiannakis, M., Groth, P., & Bos, H. (2015). Looking inside the black-box: Capturing data provenance using dynamic instrumentation. In *Provenance and annotation of data and processes: 5th international provenance and annotation workshop, IPAW 2014, cologne, germany, june 9-13, 2014. Revised selected papers* (pp. 155–167). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16462-5_12

Voss, B. L. (2012). Curation as research. A case study in orphaned and underreported archaeological collections. *Archaeological Dialogues*, 19(2), 145–169. <https://doi.org/10.1017/s1380203812000219>

Nya avhandlingar

Samfundet gratulerar alla nydisputerade!

Mattias Sjölander försvarade framgångsrikt den 8 mars, vid Umeå universitet, sin avhandlingen *Blinded by the light: developing models of settlement and mobility with the use of spectroscopy and exploratory methods*. Opponent var Peter Jordan, Lunds universitet. Avhandlingen finns digitalt här: [FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\)](#)

Foto: Per Melander

Therese Ekholm försvarade också framgångsrikt den 16 mars, vid Uppsala universitet, sin avhandling *Animals and Humans: Human-animal interaction in northern Sweden during the late glacial and postglacial time*. Opponent var Ola Magnell från Arkeologerna Avhandlingen finns digitalt här: [Diva](#)

Ola Magnell och Therese Ekholm under disputationen i Uppsala 16 mars. Foto: Axel Frejman.

UPPROP

Samfundet söker:

**En resesamordnare,
och förslag på hur framtiden
för samfundets resor ska se ut**

Vill du bidra eller har förslag, hör av dig till:
info@arkeologiskasamfundet.se

Gjallarhornet behöver material!

Gjallarhornet ges ut fyra ggr per år och är Svenska arkeologiska samfundets språkrör. Det skickas ut som PDF till samfundets medlemmar och finns även tillgängligt för alla digitalt.

Allt material som rör svensk arkeologi och är intressant för samfundets medlemmar är av intresse. T.ex.:

- Information om kommande seminarier, konferenser mm, men även rapporter från dem. Även kortare notiser är av intresse.
- Projektpresentationer eller projektresultat som är intressanta att sprida till medlemmarna. Detta inkluderar resultat från arkeologiska forsknings- eller slutundersökningar
- Anmälningar av, eller diskussion om, nya böcker.
- Debattinlägg, diskussioner osv. kring svensk arkeologi.

Intressant information kan också spridas via samfundets Facebook-sida.

Kontakta Gjallarhornets redaktörer:

Jhonny Therus (jhonny.therus@arkeologgruppen.se) och

Per Nilsson (per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se)

via email rörande möjligheten att få material publicerat i Gjallarhornet och/eller via digitala media.

Nästa nummer av Gjallarhornet!

Deadline för nästa Gjallarhornet är den **15 juni** Vi välkomnar gärna bidrag från våra medlemmar! De skickas till Jhonny Therus eller Per Nilsson med e-post: jhonny.therus@arkeologgruppen.se och per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se.

Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Senaste numret liksom äldre årgångar finns också för nedladdning på Samfundets hemsida:

<http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

OBS! Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress eller postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till info@arkeologiskasamfundet.se

OBS! Om du inte längre vill ha Gjallarhornet skickat till dig, vänligen meddela även detta till info@arkeologiskasamfundet.se så stryks ditt namn från utskickslistan.

Vill du bli ledamot i Svenska Arkeologiska Samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter? Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, studerar på avancerad nivå eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är sedan en tid tillbaka 200 kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till möten, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:

Kontonummer: Plusgiro 351210-0

Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet. På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post.

Notiser

Av intresse för samfundets medlemmar

Advances in Sámi Archaeology 2024

[Advances in Sámi Archaeology, Árran lulesamisk senter – Ájluokta /Drag – Norway, 18-20th September 2024](#) [Deadlines](#) [Registration](#) [Program](#) [Excursion program](#) [Travel and stay](#)
[Location](#) [Contact](#)

Advances in Sámi Archaeology 2024, den tredje konferensen i serien om samisk arkeologi äger i år rum mellan 18-20 september på Árran lulesamisk senter in Ájluokta/Drag. 26 april öppnar registreringen för deltagare.

Mer information hittas på konferensens hemsida: [Advances in Sámi Archaeology 2024 – Advances in Sámi Archaeology 2024 \(wordpress.com\)](#)

Årets SKÅNK

SKogen; mångfald av Natur- och Kulturarv äger rum 22–24 oktober 2024 i Sunne.

Sista dag att lämna in konferensbidrag var 15 april. Men anmälan till själva konferensen öppnar i maj.

Mer information hittas på konferensens hemsida:

[Välkommen till konferensen SKÅNK – skogligt mångbruk och kulturarv | Riksantikvarieämbetet \(raa.se\)](#)

Notiser

Av intresse för samfundets medlemmar

Tidskriften Fornvännen

Publiceras i och med det senaste numret 2024/1 direkt i öppen tillgång digitalt. Tidigare har numren tillgängliggjorts digitalt efter 6 månader. Idag släpps alltså numren även digitalt på en gång.

Mer information hittas på sidan för [Vitterhetsakademiens nyheter](#).

Gotländskt Arkiv

Är föreningen Gotlands Fornvänners årsbok och har getts ut varje år sedan 1929. Nu finns alla nummer fram till 1997 tillgängliga digitalt via Gotlands museums hemsida: [här via länk](#).

Gotlands
Museum

Förslag till stadgeändringar inför årsmötet 2024

Samfundets stadgar

Antagna vid årsmötet 10 maj 2001, ändrade vid årsmötet 24 april 2004, ändrade vid årsmötet 2013, ändrade vid årsmötet 2015

SYFTE

Svenska Arkeologiska Samfundet arbetar för att för-ena aktiva arkeologer och skapa en plattform där representanter från fältets olika grenar kan mötas. Dess uppgift är att hålla en diskussion om arkeologins förutsättningar, praxis, utveckling och framtid levande och skapa olika typer av forum för dessa samtal. Detta kan göras i föredrag, publikationer, eller i debatter vid mötena, i dagspress eller genom sociala medier. Samfundet har också till syfte att genom stipendier stödja arkeologisk forskning.

Samfundets intresseområde innefattar all arkeologi samt angränsande forskningsområden inom och utom landet.

Samfundet ska verka för sammanhållning mellan alla arkeologer och särskilt ta tillvara arkeologers allmänna yrkesintressen. Det ska ske genom att Samfundet aktivt deltar i samhällsdebatten genom opinionsbildning och som remissinstans.

Samfundet ska följa och informera om utvecklingen inom främst svensk arkeologi genom tidskriften Current Swedish Archaeology, genom att 4 gånger per år utge nyhetsbrevet Gjallarhornet och genom att vara aktiva i sociala medier och på hemsida. Svenska Arkeologiska Samfundets har även utarbetat principer för god arkeologisk praxis.

~~Samfundet ska vartannat år arrangera ett allmänt arkeologiskt möte eller delta i motsvarande konferens med eget arrangemang eller vara en aktiv part i konferensarrangemanget.~~

”Ny skrivelse”

Samfundet bör vartannat år arrangera ett allmänt arkeologiskt möte eller delta i motsvarande konferens med eget arrangemang eller vara en aktiv part i konferensarrangemanget.

MEDLEMSKAP

§ 1. Samfundet består av ledamöter, hedersledamöter och stiftande ledamöter.

§ 2. Till ledamöter av Samfundet kan antas personer, som i sin yrkesutövning aktivt arbetar med arkeologi. Följande alternativa kriterier gäller:

Person som antas som ledamot ska vara studenter på avancerad nivå eller doktorand antagen till forskarutbildning.

Person som antas som ledamot ska ha väldokumenterad, yrkesmässig erfarenhet inom museivärlden, kulturmiljövård och/eller annan yrkesverksamhet med relevans för arkeologin.

Vill ledamot utträda ur Samfundet, ska ledamoten informera styrelsen om detta. Utträdet skall redovisas och protokollföras vid närmast följande sammanträde med styrelsen.

Styrelsen har rätt att med omedelbar verkan utesluta en ledamot om särskilda skäl föreligger.

”Tilläggs-text” Ledamot som upprepat uteblir med sin årsavgift kan av Styrelsen uteslutas ur Samfundet.

Till Samfundets hedersledamöter kan väljas personer som särskilt gagnat arkeologin. **”Tilläggs-text” Ledamot som går i pension och lämnar sin aktiva yrkesverksamhet övergår till att bli senior ledamot.**

Till stiftande ledamöter kan antas personer, som genom ekonomiskt stöd visat sitt intresse för Samfundet.

SAMFUNDETS ORGAN

§ 3. Samfundets organ är årsmötet, styrelsen, revisorerna och valberedningen.

STYRELSEN

§ 4. Samfundets angelägenheter handhas av en styrelse, vilken väljs av årsmötet. Till styrelsen är endast ledamöter valbara. Styrelsen består av 10 ledamöter jämte ordförande samt högst 9 suppleanter. Ordförande väljs av årsmötet för en period av två år; omval för ytterligare en period kan ske vid behov. Styrelsen utser inom sig vice ordförande, sekreterare och skattmästare.

”Ny skrivelse”

Samfundets angelägenheter handhas av en styrelse, vilken väljs av årsmötet. Till styrelsen är endast ledamöter valbara. Styrelsen består av minst 6 till maximalt 10 ledamöter jämte ordförande samt högst 9 suppleanter. Ordförande väljs av årsmötet för en period av två år; omval för ytterligare en period kan ske vid behov. Styrelsen utser inom sig vice ordförande, sekreterare och skattmästare.

På årsmötet väljs även två revisorer och två revisors-suppleanter. Förslag till val av ordförande, styrelse och revisorer upprättas av en av årsmötet för två år utsedd valberedning bestående av tre personer.

”Ny skrivelse”

På årsmötet väljs även två revisorer och två revisors-suppleanter. Förslag till val av ordförande, styrelse och revisorer upprättas av en av årsmötet för två år utsedd valberedning bestående av två till tre personer.

§ 5. Styrelsen är beslutsmässig då minst 6 av dess ledamöter är närvarande. Suppleanter äger rösträtt i den mån ordinarie ledamöter inte är närvarande och i den ordningsföljd de invalts. Vid lika röstetal är ordförandens röst utslagsgivande.

”Ny skrivelse”

Styrelsen är beslutsmässig då minst mer än hälften av dess ledamöter är närvarande. Suppleanter äger rösträtt i den mån ordinarie ledamöter inte är närvarande och i den ordningsföljd de invalts. Vid lika röstetal är ordförandens röst utslagsgivande.

LEDAMÖTERNA

§ 6. Ledamot erlägger en årsavgift, som föreslås av styrelsen och fastställs av årsmötet. **”Tilläggs-text”**
Ingen avgift erläggs för hedersledamot, stiftande eller senior ledamot.

§ 7. Samfundets ledamöter antas av styrelsen (jfr §2). För att antas som ledamot i Samfundet fordras bifall av 2/3 av totala antalet styrelseledamöter.

§ 8. Samfundets styrelse kan vid behov besluta om avgifter för särskilda ändamål.

VERKSAMHETSÅR

§ 9. Samfundets verksamhetsår utgörs av kalenderår.

§ 10. Samfundet sammanträder minst två gånger årligen, vilket bör ske minst en gång på hösten och en gång på våren. Årsmötet sammanfaller med en av årsammankomsterna.

§11. Styrelsen ska senast den 1 mars närmast efter verksamhetsårets utgång till revisorerna avlämna årsredovisning med förvaltningsberättelse. Styrelsen äger vidare att till årsmötet föreslå en verksamhetsplan och en budget.

ÅRSMÖTE

§ 12. Årsmöte hålls under april eller maj månad. Kallelse till årsmöte ska ske genom meddelande i Gjallarhornet och genom brev eller e-post till alla medlemmar.

Kallelse ska ske minst tre veckor före mötet. Kallelsen ska åtföljas av föredragningslista. Verksamhetsberättelse med bokslut, revisionsberättelse, verksamhetsplan och budget för det närmaste året, förslag från valberedningen samt eventuellt övriga handlingar av betydelse för beslut i viktiga frågor ska finnas tillgängliga i anslutning till årsmötet.

Förslag som ledamot vill ha behandlat på årsmöte lämnas till styrelsen två veckor före mötet.

Vid omröstning tillämpas enkel majoritet. Vid lika röstetal har ordförande utslagsröst.

Vid årsmöte ska följande ärenden förekomma:

1. Mötets öppnande.
2. Fråga om mötets behöriga utlysande.
3. Fastställande av dagordning.
4. Val av mötesordförande, mötessekreterare samt två justeringsmän tillika rösträknare.
5. Upprättande och justering av röstlängd.
6. Behandling av förvaltningsberättelse och revisionsberättelse.
7. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen.
8. Val av styrelseordförande.
9. Val av övriga styrelseledamöter och suppleanter.
10. Val av revisorer och suppleanter.
11. Fastställande av eventuella avgifter.
12. Val av valberedning.
13. Ärenden väckta av styrelsen eller ledamöter.
14. Meddelande om beslut om stipendier ur Rosa Tengborgs stipendiefond.
15. Övriga frågor.

§ 13. Extra årsmöte kan utlysas när så fordras eller när revisorerna kräver detta. Kallelse till extra möte ska jämte föredragningslista utfärdas senast tre veckor före mötet genom Gjallarhornet eller genom brev eller e-post till ledamöterna. Vid det extra årsmötet behandlas endast frågor som föranlett mötet och som upptagits på föredragningslistan.

SAMFUNDETS ANGELÄGENHETER

§ 14. Ordföranden ska bevaka att fattade beslut verkställs. Det åligger även ordföranden att skicka kallelser till styrelsemöten och årssammankomster.

§ 15. Skattmästaren ska handha Samfundets ekonomiska angelägenheter och tecknar jämte ordföranden Samfundets firma.

§ 16. Samfundets styrelse ansvarar för förvaltning av Samfundets stipendiefond samt bereder och beslutar om stipendier.

§ 17. Redaktörer för Current Swedish Archaeology tillsätts av styrelsen.

§ 18. Redogörelser för Samfundets verksamhet ska periodiskt publiceras.

§ 19. Förteckning ska föras över Samfundets ledamöter.

FIRMA OCH SÄTE

§ 20. Samfundet, vars firma är Svenska Arkeologiska Samfundet, har sitt säte i Stockholm.

STADGEÄNDRINGAR

§ 21. Ändringar av dessa stadgar beslutas endast på ordinarie årsmöte efter förberedande behandling av styrelsen.

UPPLÖSNING AV SAMFUNDET

§ 22. Om Samfundet upplöses överlämnas dess tillgångar till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien att användas för befrämjande av arkeologisk verksamhet.

Beslut om upplösning fattas vid två på varandra följande årsmöten.

Välkomna till

Svenska arkeologiska samfundets årsmöte 2024

Mötet ges i hybridform, dvs både på plats på Upplandsmuseet och digitalt. Notera att du behöver meddela om du tänker delta på plats, eftersom vi har begränsade platser.

Plats: Upplandsmuseet. Drottninggatan 7, Uppsala

Digitalt möte: Använd länken: https://teams.microsoft.com/l/meetup-join/19%3ameeting_YjlkZGY5ZDMtN2ZiMy00ZGE4LTlkZmQtMDAwNzlkNjUxYTFi%40thread.v2/0?context=%7b%22Tid%22%3a%226c6913bb-f905-47ee-be24-cf2ac6610af6%22%2c%22Oid%22%3a%228e147075-0608-4b5b-9c57-8248447cfabe%22%7d

Digitalt mötes-ID: 332 388 064 633 Passcode: v9wb3o

Tid: Onsdag 8 maj kl. 15:00- ca 18:00

Anmälan: För medverkan på plats anmäl er här info@arkeologiskasamfundet.se senast 30 april.

Schema:

15:00 - 17:30 *Gyllene Skärsleven 2023*

- Vinnarna av Gyllene skärsleven utses och rapporten presenteras.

Om en hallbyggnad på Kungsgårdsplatån i Gamla Uppsala (forskningsprojekt).

- Per Frölund, Upplandsmuseet

Om myntfyndet från Brahekyrkan

- Anna Ödeén, Jönköpings läns museum

17:30 - 18:00 Årsmöte

